

I. KÖZÉPKORI HADTÖRTÉNET

Kopócs János

KOPÓCS JÁNOS

AZ 1317-ES DEBRECENI CSATA REKONSTRUKCIÓJA HADTÖRTÉNÉS SZEMMEL

Nagy adóssága a történelemnek, hogy időnként jeles, sőt sorsfordító események emlékezete az emberi hanyagság, részrehajlás, vagy egyszerűen a nem kellő információáramlás miatt évszázadokon keresztül homályban marad. Igazi jelentőségük az ismeretlenségbe burkolózik sokszor még a történelemmel hivatásszerűen foglalkozók számára is. Az egykor lezajlott történeteket bizonyos esetekben a legendák homálya fedi be, míg mások esetében még a legendák sem maradnak fenn és az utókor csupán ismeretfoszlányokra és az egykor volt történetek egyetlen megmaradt tanúira, azok helyszínére, illetve az ott talált emlékekre hagyatkozhat, ha a múlt rekonstruálására vállalkozik.

Ilyen esemény a magyar történelemben az 1317. évben Debrecen mellett lezajlott csata is I. Károly király serege és Borsa kopasz tartományúr csapatai között. Erről az ütközetről nem szólnak legendák, nem születtek népmesék. Mindmáig a csatater helyének behatárolása sem történt meg, ennek hiányában pedig régészeti adatokra sem támaszkodhatunk. Pedig az ütközet a fennmaradt kisszámú korabeli forrás tanúsága alapján véres volt és a tétje nem volt más, mint az Árpád-ház kihalása utáni káoszról nemrégiben éledező ország és királyának sorsa.

A tanulmány célja az, hogy történész elődeim munkáját összefogva – felhasználva ehhez a XIX. század vége óta folyamatosan rendszerezett forrásokat is –, legalább a debreceni csatával, illetve az 1317. évi hadjáratot kapcsolatosan naprakész összefoglalást készítsék. Elsődleges célom azonban – elődeimtől eltérően, akik elsősorban politikai szemszögből közelítették meg a csatát és az 1317-es hadjáratot –, hogy katonai szemszögből vizsgáljam ezt az ütközetet, illetve az 1317-es hadjárat segítségével illusztráljam és értékeljem a korai Anjou hadszervezet működését a XIV. század első harmadában.

Jelen munka egy csatarekonstrukció, melynek során a csatater feltárásának sajnálatos hiánya miatt a csatára, valamint a korabeli politikai és katonai helyzetre utaló narratív források, illetve a stratégia alapvető elemeinek felhasználásával (figyelembe véve a korabeli hadá-

szat és harcászat jelenleg ismert módszereit) igyekszem az 1317-ben lezajlott ütközet lehetséges koreográfiáját megrajzolni, valamint a csatatér behatárolására is kísérletet tenni. Természetesen mindezt az események a korabeli politikai helyzet által árnyalt képbe helyezve, részletesen ismertetve az előzményeket és röviden kitérve a következményekre.

Célom az, hogy a lehető legtöbbet tudjunk meg erről a korabeli történetírók által méltatlanul feledésbe taszított ütközetről, mely nem csupán Debrecen, de már a csata esztendejében az egész ország további sorsát döntően befolyásoló következményekkel járt.

1. A debreceni csata a történeti irodalomban

A bevezetőben már elhangzott, hogy a korabeli történetírók sem említik az 1317-es debreceni ütközetet, mintha az soha meg sem történt volna. Az Árpád-házi királyaink és az 1301 után uralkodó királyok tetteit I. Nagy Lajosig legrészletesebben megörökítő, és tulajdonképpen egyedül fennmaradt Képes Krónikában egyetlen szó sem esik erről az ütközetről, pedig a krónika I. Károly trónra kerülésével és az uralkodása alatti belső harcokkal elég kimerítően foglalkozik.

Engel Pál véleménye szerint, aki „sorsdöntő éveknek” nevezi az 1310-20 közötti időszakot, a kortársi közöny az oka, hogy I. Károly korának egyetlen ismert krónikása, János ferences provinciális egyedül a rozgonyi csatát (1312) tartja említésre méltónak az oligarchákkal vívott évtizedes küzdelmekből. Szerinte a krónikás olyan mély ellenszenvvel viseltett az idegen király iránt, hogy csupán akkor ragadja el az írói hév, ha Károly véres tettéről, a Záchok kiirtásáról ír és az Úr azt követő bosszújáról a királyi családon.¹

Való igaz, a király Bazaráb elleni szerencsétlen kimenetelű hadjárata még a krónika befejezetlenségét figyelembe véve is meglehetősen nagy hangsúlyt kap a történet leírásának végén, mintha az író szándékosan akarta volna kiemelni Károly kudarcát, míg sikereiből sokat egyszerűen elhallgat az olvasó elől. Pedig még a XIV. század mozgalmas és helyi konfliktusoktól, háborúktól, sorozatos várostromoktól túlfűtött légkörében sem volt szokványosnak nevezhető egy ilyen mérvű mezei ütközet. A XIV. század első feléből talán csak a rozgonyi csata mérhető hozzá, de vizsgáljuk meg közelebbről igaz-e mindez?

¹ ENGEL PÁL 1988: 89-145.

Habár háborúkban gazdag, eseménydús korszak a XIV. század első két évtizede Magyarország történetében e munka kereteit meghaladná, ha részletekbe menően akarnám ecsegtelni a tartományúri rendszer sajátosságait, melynek kialakulása még az utolsó Árpádok idejére tehető, de virágkora és hirtelen romlása már az Anjou-ház magyarországi megtelepedésének idejére, azaz az általunk vizsgált korszakra keltezhető. Ezt már egyébként is megtette Kristó Gyula és Fügedi Erik számos, a témáról szóló cikkében és könyvében.² Kristó Gyula még a rozgonyi csatáról is írt egy monográfiát, melyben röviden kitér a tartományúri hatalom jellegére is.³

A debreceni csatáról azonban mindmáig kevesen és keveset írtak, azt is jobbára régen. Még a XIX. század végén, a magyar történetírás hőskorában, amikor az Anjou-kort először vették szigorúan szakmai szemmel górcső alá született néhány munka, melyben érintőlegesen foglalkoznak a debreceni csatával is. Így például Pór Antal Csák Máté életrajzában találkozhatunk a csata leírásával,⁴ illetve Bunyitai Vince Borsa Kopaszcáról írott 1888-ban megjelent életrajzában,⁵ valamint Komáromy Andrásnak a Debreceni családról szóló cikkeiben.⁶

Legújabbán Kristó Gyula 1986-ban megjelent „Az Anjou-kor háborúi” című munkájában ír a csatáról röviden, illetve Engel Pál fentebb már említett, 1988-as cikkében⁷ foglalkozik vele részletesebben, ami érthető, ha figyelembe vesszük, hogy Engel cikke a Magyarország története című sorozatnak a vegyesházi királyok korával foglalkozó, máig el nem készült részének előtanulmányaként íródott.

Bár a XX. században számos korábbi tévedést sikerült kiigazítani a téma mostohaságára jellemző, hogy ezt a csatát ugyan tartalmazza a kötelező középiskolai történelem tananyag is, ennek ellenére egészen a közelmúltig tartotta magát az a – Bunyitai Vince tévedésén alapuló – hibás időpont, mely a csatát 1316-ra tette, holott Kristó Gyula kutatásai egyértelműen bizonyították, hogy 1317-ben zajlott le.⁸ Mindez – ahogyan Engel is utal rá – a résztanulmányokat

² Megjegyzés: Csak hogy a legfontosabbakat említsem, KRISTÓ GYULA Csák Máté tartományúri hatalma 1973., Kán László és Erdély 1978 (A.), A feudális széttagolódás Magyarországon 1979., Csák Máté 1986., illetve FÜGEDI ERIK Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon 1977., Ispánok, bárók, kiskirályok 1986.

³ KRISTÓ GYULA 1978 (B.)

⁴ Megjegyzés: Legújabb kiadása lásd bővebben PÓR ANTAL 2004.

⁵ BUNYITAI VINCE 1888: 15-32., 129-155.

⁶ KOMÁROMY ANDRÁS 1891: 1-9., 67-78.

⁷ ENGEL PÁL 1988: 89-145.

⁸ Megjegyzés: Sajnos nem csupán az ismeretterjesztő irodalomra és a tankönyvekre jellemző ez a pontatlanság. Még a Benda Kálmán által szerkesztett 1981-es Magyar történelmi kronológia is hibás évszámot tartalmaz! Lásd: BENDA KÁLMÁN 1981: 194.

összefogó szintézis hiánya miatt van, ami sajnálatosan még mindig nem készült el és Kristó Gyula 2004. év eleji halála valószínűleg ismét visszavetette az ezügyben folytatott munkálato-
kat.

2. A debreceni csata résztvevői és előzményei

Engel Pál fentebb idézett cikkének bevezetőjében Károly Róbert magyarországi uralkodása alatti tevékenységét Szent István és IV. Béla uralkodásához hasonlítja és kijelenti: ezek alapján Károly Róbertet nyugodtan nevezhetjük a harmadik honalapítónak, hiszen a sírból hozta vissza az Árpádok három évszázados királyságát, melyet széteséssel fenyegetett a XIV. század elejére túlzottan megerősödött tartományúri hatalom.

Az oligarchák családjuk több nemzedékének sokszor valóban odaadó és hű szolgálata-
val szereztek birtokaikat és címeiket, mely hatalmuk alapja volt és az Árpád-ház egyenesági kihalását követően igyekeztek befolyásukat érvényesíteni a különböző Árpádokkal rokon uralkodóházak legitimációs vitáiban, de mindez már elsősorban nem a királyság érdekét szolgálta – ahogyan őseik alatt – hanem csupán saját családjuk fennmaradását, hatalmának meg-
őrzését, sőt gyarapítását. Ilyen oligarcha család volt a Borsa nemzetség is.

Erről a családról minden történész azt állítja, hogy ősi, talán a honfoglalás koráig vi-
szonyuló gyökerekkel rendelkezik,⁹ birtokaik főként a Tiszántúlon és Erdélyben terültek el. A nemzetségnek azon ága, melynek tagjai végül tartományúri hatalomra tettek szert a XIII. szá-
zadban tűnik fel először a forrásokban, még mint az uralkodó hívei. A család első ismert tagja Barnabás, aki még a tatárjárás előtt született jóval. Róla csupán a nevét tudjuk és azt, hogy két fia volt: Tamás és János. Mindkettőnek születtek fiai, de János utódai nem futottak be olyan nagyívű karriert, mint Tamás fiai. Egy 1279-es oklevélből ismerjük neveiket, de semmi többet nem tudunk meg róluk, és később sem bukkannak fel.¹⁰

Ezzel szemben Tamás már 1277-ben Geregye-nembeli Pál egykori országbíró fiai lá-
zadásának leverésében segédkezik IV. Lászlónak és ezért megkapja Körösszeg és Adorján várát, mely később a család ezen ágának központja lesz. Ezután még mindig a király oldalán

⁹ BUNYITAI VINCE 1888: 15-16., továbbá KARÁCSONYI JÁNOS 2003: 226., valamint FEJÉR GYÖRGY 1830 (A.): 259.

¹⁰ WENZEL GUSZTÁV 1874: 250-253.

az 1282-es Hód-tavi csatában harcol a kunok ellen, ahol szintén kitünteti magát.¹¹ Itt már részt vesznek Tamás fiai is, akiket egy váradi eskütételről szóló oklevélből név szerint is ismerünk: Lóránd, István, Jakab (akit Kopasznak is neveznek), László (akit később a Vook előnévvel illetnek), illetve Beke és János.¹² Hogy közülük hányan vettek részt a csatában pontosan nem tudni, de a három legidősebb valószínűleg igen, mert a csata után őket országos méltóságokba emeli a király: Lóránd erdélyi vajda lesz,¹³ István a főpohárnoki,¹⁴ míg Kopasz Jakab a főlovászmesteri címet kapja meg 1284-ben.¹⁵

Ezen nagyfokú királyi kegy mégis hatástalan maradt: már 1286-ban lázadás bűnébe esnek a Borsák és innentől fokozatosan szembekerülnek a királyi hatalommal. Sőt, már ezekben az években úgy hírlik Rómában, hogy ők Martell Károly, a nápolyi Anjou trónkövetelő leghívebb támogatói.¹⁶ 1289-ben IV. László éppen azért szólítja táborba az ország nemeseit Körösszeg alatt, hogy megostromolja a várat a Borsák – érdekes módon éppen Kopasz – ellenében.¹⁷ Az ezután történt események nem egyértelműen bizonyítottak: IV. Lászlót kun orvgyilkosok ölik meg sátrában a vár alatt, akiket aztán kegyetlenül megkínóznak és kivégeznek, de a felbujtó kilétét nem hozzák nyilvánosságra és a számonkérés is elmarad. Ennek ellenére valószínűsíthető, hogy Borsa Kopasz bérelte fel a gyilkosokat tudván, hogy a királyi sereggel nem dacolhat, győzelemre másképp nincs esélye.¹⁸

Az ekkor támadt zűrzavarban ismét sok birtokot elfoglaltak a Borsa-nembeliek, de III. András elismerték királyuknak és hűséget esküdtek neki. Bár a királynak nem voltak illúziói a Borsák hűsége felől egyelőre a status quo megtartására törekedett, hogy elfoglalhassa országát. 1290-ben III. András is erdélyi vajdának nevezi ki Lórándot testvérét, Kopaszt pedig ugyancsak szatmári és borsodi comessé.¹⁹ Eddig tisztázatlan okokból azonban ezzel a királlyal

¹¹ MÁTYÁS FLÓRIÁN írói nevén MATTHIAS FLORIANUS 1883: 226., valamint FEJÉR GYÖRGY 1830 (A.): 259.

¹² WENZEL GUSZTÁV 1874: 250-253.

¹³ Megjegyzés: 1284-1294. között vajda. Lásd bővebben: KARÁCSONYI JÁNOS 2003: 224.

¹⁴ Megjegyzés: 1284-ben főpohárnokként, 1285-ben szatmári comesként említik. Lásd bővebben: KARÁCSONYI JÁNOS 2003: 224.

¹⁵ Megjegyzés: 1284-ben főlovászmester és borsodi comes, 1304-ben bán, 1306-1316. között nádor. Lásd bővebben: KARÁCSONYI JÁNOS 2003: 224.

¹⁶ THEINER., AUGUSTIN 1859: 364.

¹⁷ SZABÓ KÁROLY 1988: 171.

¹⁸ Megjegyzés: Erre utaló okleveleket lásd: FEJÉR GYÖRGY 1830 (B.): 220., illetve IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ 1880: 292., továbbá NAGY IMRE 1881: 217.

¹⁹ FEJÉR GYÖRGY 1830 (B.): 130.

is megromlik a Borsák viszonya olyannyira, hogy 1294-ben fellázadtak ellene és a fegyveres harcot maga Lóránd vajda vezette. Ám a király mögött felsorakozott a nemesség, így Adorján várát hamar bevette a királyi sereg. III. András Lóránd vajdát fő és jószágvesztésre ítélte, de mégsem végezték ki, ahogyan Bunyitai gondolta, mert még 1301-ből is van rá adatunk, ahol, mint vajdát és királynéi tárnokmestert említik.²⁰ Nyilván III. András számolt a Borsák hatalmával és elégségesnek tartotta, ha megtöri őket, de nem akarta megsemmisíteni az egész családot. Csupán Lórándot tolta háttérbe – őt is csak egy időre, arra azonban nincs adat, hogy Kopasz is elvesztette volna főlovászmesteri címét. Testvérük, István – nyilván a lázadás fegyveres harcaiban – meghalt 1294-ben, atyjuk Tamás pedig 1295-ben.²¹

Amikor 1301-ben meghalt III. András király úgy tűnt eljött a Borsák ideje, hiszen ők már eddig is titkon Anjou Martell Károly támogatói voltak. Most az Árpád-ház kihalásával hivatalos trónkövetelőként jelent meg Martell Károly kiskorú fia, Károly Róbert. Ebben az évben hal meg Lóránd is, így a család feje, mint legidősebb élő testvér Kopasz lesz. Eleinte híven és lelkesen támogatja Károlyt – bár Gentilis bíboros megállapítása szerint a többi országnagyhoz hasonlóan – csak szavakban. Az új királynak azonban szüksége van támogatóikra, így visszaadja elkobzott javaikat és új, minden eddiginél magasabb tisztségekre emeli őket: az ifjabb testvér, Beke 1302-ben már bihari comes,²² Kopaszt pedig 1304-ben bánként említik, bár hogy milyen bán volt az nem derül ki.²³ Tevékenyen részt vesznek a király 1304-es Csehország elleni hadjáratában, ahol legifjabb testvérük, János elesik. Ezután Kopaszt 1306-ban nádorrá nevezi ki a király, mely címet tíz éven keresztül viseli. Beke 1307-ben segíti a királyt Buda visszavételében, ahol vitézül harcol, így méltán nyeri el 1308-ban a királynéi tárnokmesterséget.²⁴

Nyugodtan mondhatjuk, hogy ezzel a Borsák tulajdonképpen elérték végső céljukat: két nemzedék alatt az ország zászlósuráivá emelkedtek és megszerezték a legmagasabb közjogi méltóságokat is. Károly kedvelt és gazdagon jutalmazott híveinek számítottak. Miért fordultak hát mégis ellene? Hogy ez kiderüljön, nézzük meg most a csata másik résztvevőjének történetét.

²⁰ KRISTÓ GYULA 1990:45.

²¹ ENGEL PÁL 2001 (A.): Megjegyzés: lásd Borsa nem 1. Kopasz ága 1. tábla.

²² NAGY IMRE 1878: 32.

²³ Megjegyzés: Kopasz bánra vonatkoztatva lásd FEJÉR GYÖRGY 1832 (A.): 160., továbbá IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ 1880: 319.

²⁴ NAGY IMRE 1878: 131-133.

3. A Debreceni család

Debreceni Dósa, a csatában a királyi seregek vezére, szintén a Tiszántúlról származott. Családja, a Debreceni család eredete bizonytalan. Már Komáromy megcáfolja azt a korai feltételezést, hogy a Káta nemből származik a család.²⁵ Birtokaik sem ősi nemzetségi birtokok, hanem – a család később élt tagjainak pályájából legalábbis erre következtethetünk – valószínűleg katonai érdemekért kapott földek. Így feltételezhető, hogy a késő Árpád-korban, talán a tatárjárást követően, ma már tisztázhatatlan körülmények között került ide ez a család. Érdekes, hogy bár igen magas méltóságokba emelkednek – Dósa nádor lesz és öt vármegye kinevezett királyi bírása, ami ekkor és később is példa nélkül álló hatalom – mégis igen kevés okleveles anyag maradt fenn róluk elbeszélő forrás pedig – ha eltekintünk a jóval később keletkezett népmondáktól, melyek rendszerint más történelmi alakokkal mossák egybe az egyes személyeket – sehol sem említi őket.

Az első értékelhető adat IV. László korából származik 1277-ből, mikor is a király megjutalmazza Rophoint, mert Miklós nevű testvére elesik a Gyulafehérvárt kifosztó erdélyi szászok elleni harcban. Ott van ugyanazon évben a lázadó Geregye nembeli Pál fia Miklós elleni hadjáratban is Adorján ostrománál, ahol László nevű testvére elesik, míg Geregye nembeli Acho legyőzésekor Péter nevű rokona esik el és három szerviense megsebesül. 1281-ben Aba nembeli Finta lázadása idején Szalánc ostrománál maga Rophoin is megsebesül. 1282-ben részt vesz a Borsák oldalán a Hód-tavi csatában a kunok ellen, ahol négy sebet kap.²⁶ Feltehetően ezután kapja jutalmul a báni tisztséget – 1285-től haláláig következetesen bánnak címezik – de akárcsak Borsa Kopasz esetében, róla sem lehet megállapítani milyen bániságot viselt.²⁷

Mint láthatjuk a XIII. század végén elég szoros volt az együttműködés a Borsák és a Debreceniek között. Egyes adatok arra utalnak, hogy nem csupán bajtársi, de talán baráti, sőt rokoni szálak is összekötötték a két családot. IV. László egy 1285. jan. 13-i oklevelében Borsa nembeli Lóránd vajda és testvérei Gáborján falut Szentpéterszeg egyházaival közös joggal

²⁵ KOMÁROMY ANDRÁS 1891: 1.

²⁶ SZENTPÉTERY IMRE 1961: 348., továbbá lásd még: GYÁRFÁS ISTVÁN 1873: 448-449.

²⁷ Megjegyzés: Pesty Frigyes A szörényi bániság története című munkájában szörényi bánnak állítja, de ez azóta sem igazolódott. Feltevését már Komáromy is kétségbe vonta.

átadják rokonuknak (cognatus), Rophoin bánnak.²⁸ Míg egy későbbi, 1307-es oklevélben Ottó király adományozza a gazdátlan Elep földet Tamás fiai, Kopasz nádor, Beke mester és László mester rokonának, András comes fiának, Dósa mesternek hűségéért.²⁹

Már Komáromy is kételkedett ebben a rokonságban, és mind a mai napig nem elfogadott, hogy a két család bármilyen rokoni kapcsolatban lett volna,³⁰ mert nincs rá a fent említett okleveleknél egyértelműbb bizonyíték. Komáromy Ottó oklevelével kapcsolatban csak azt emeli ki, hogy a trónkövetelő bizonyára azért ajándékozta Elepet Dósának, hogy Károly Róbert táborából a sajátjába csábítsa. Azt ő is kérdésesnek találja, hogy Tamás fiai Ottó hívei lettek volna, mikor nem sokkal később Károly Róbert is nádorának mondja Kopaszt, azonban a tartalmilag nehezen magyarázható oklevél hitelessége ellen máig sem merült fel kifogás. Ismerve a Borsák Kopasz-féle ágának köpönyegforgató politikáját elképzelhető, hogy Ottó erdélyi útján hűséget esküdtek neki is és cserébe ő megtartotta őket tisztségeikben, majd Ottó elfogatása után ismét Károlyhoz pártoltak. Véleményem szerint meggondolandó a rokonság kérdése annak fényében, hogy a Borsa nemzetség Kopasz-féle ágának címerét nem ismerjük, a Debreceniekét viszont nem tudjuk egy nemzetséghez sem kapcsolni.³¹ Ezen felül lehetségesnek tartom, hogy a rokonság a Rophoin előtti időből való vagy nőági, márpedig ebben az esetben a címer sem lenne megfelelő támpont. Persze ezzel kapcsolatosan sem került elő írásos adat. Sajnos mindkét család nőtagjairól igen kevés információval rendelkezünk.

Egyébként érdekes tény, hogy egy olyan nagyhatalmú és ősi múltra visszatekintő nemzetség tagjai, mint a Borsák következetesen rokonuknak neveznek egy ezen a tájon csak rövidebb ideje meglepedett családot, akiknek ez időben sem gazdagsága, sem hatalma nem ér fel még az övékkel. Ha figyelembe vesszük, hogy a középkori Magyarországon komoly, nemzedékeken át tartó pereket indítottak a nemzetségi hovatartozást és a rokonságot illetően, illetve hogy a Debreceniek sem 1285-ben, sem 1307-ben, de később sem tiltakoztak ezen rokonság ellen talán feltételezhetjük, hogy valamilyen módon igaz lehet ez az állítás.

A Debreceniek rokoni kapcsolataira világít rá a váradi püspökség 1291-94-ből fennmaradt tizedjegyzéke is, amely Debrecen részbirtokosaiként Rophoin bánt, Dósát és Pétert ne-

²⁸ NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ 1871: 63.

²⁹ FEJÉR GYÖRGY 1832 (A.): 219-220., illetve, KRISTÓ GYULA 1992: 63.

³⁰ Lásd bővebben: KOMÁROMY ANDRÁS 1891., illetve újabban SZENDREY ISTVÁN 1984. Debrecen története 1. kötet szerkesztésében.

³¹ Megjegyzés: Bunyitai Vince az Abák címeréhez hasonlítja, de ezt elvetve, a mára hibásnak bizonyult Káta nemzetségbeli származás mellett foglal állást. BUNYITAI VINCE 1888: 143.

vezi meg. Ekkor még Rophoin bán a család feje, az övé Debrecen 2/3 része, míg Péter és Dósa része együtt tesz ki 1/3-ot.³² Dósa neve ekkor tűnik fel először hivatalos iratban, ami arra utal, hogy ekkor már nagykorú lehetett. Később 1279-ben 100 ezüst márkáért megvásárolja Káta nembeli Gug, Egyed és Pál Zám nevű faluját és minden tartozékát,³³ majd 1299-ben már, mint unokabátyja, Rophoin bán képviselője tűnik fel egy hatalmaskodási ügyben, ahol Rophoin bán jobbágyaitól fényes nappal 200 márka értékű árut rabolnak el.³⁴

Ezek a példák érzékeltetik, hogy Debrecen óriási fejlődésen megy keresztül a Debreceniek uralma alatt. Kereskedő parasztokról hallunk, akik nagy értékű áruval járnak. A Debreceni család minden bizonnyal nagy vagyonnal rendelkezett a XIII. század végére, de az, hogy politikai szerepe ugyanakkor nincs, azt sejteti, hogy gazdagságuk újszerű, bizonnyal a városba települő kereskedő polgárságtól és parasztságtól húzott jövedelmekből származott, hiszen a földjeik jelentős részét – mely ebben a korban a hatalom egyedüli alapja lehet – Rophoin és Dósa idején szerzik. A család emelkedését tehát minden bizonnyal az András comes (Dósa apja) és testvére, Miklós (Rophoin apja) idején megindult gazdasági fellendülés alapozta meg és Rophoin és Dósa sikeres katonai szereplése következtében megszerzett politikai hatalom tetőzte be.

Törvényszerű volt, hogy a katonai pályán sikereket elért Rophoin útját – fiú örököse nem lévén – Dósa folytatja majd. Rophoin bán 1311-ben kérelmezi is Károly király előtt, hogy birtokait fiú utódja nem lévén unokaöccsére, Dósa mesterre hagyhassa,³⁵ amit a király kegyesen meg is enged, hiszen ebben az évben már a harctéren is kitünteti magát Dósa a Csák Máté elleni hadjáraton.³⁶ A király meleg szavakkal emlékezik meg Dósáról, aki híve volt az országba érkezésétől fogva és már eddig is sok háborúban és egyéb ügyekben is szolgálta saját költségén. Vitézségét látva nevezte ki a király ezen hadjárat vezérévé.

A rozgonyi csatában is jelen van 1312-ben, mint a sereg egyik vezére, ahol is saját csapatai élén hőiesen küzdve nem kis szerepe volt a győzelem kivívásában.³⁷ Valószínűleg ekkor került közel az uralkodóhoz olyannyira, hogy nem csupán bajtársi, de szoros

³² BUNYITAI VINCE 1883: II. kötet 433.

³³ NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ 1871: 88., 1872:56.

³⁴ WENZEL GUSZTÁV 1873: 371-372., és 379-380. Megjegyzés: Az esetet 1322-ben leírja Lampert országbíró oklevele is amelyben az elhalt tettes fiának neve is szerepelt. Lásd bővebben: NAGY IMRE 1881: 28-35.

³⁵ NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ 1871: 132-133.

³⁶ NAGY IMRE 1878: 233-234.

³⁷ „...Dowsa Woyauoda ibi aciei aduerse se inmitten pro obseruanda sacre Corone debita fidelitate laudabiliter dimicauit.” Lásd bővebben: NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ 1871: 173

személyes kapcsolat is kialakult közöttük. Ennek bizonyítéka az az 1315-ből származó oklevél, amely arról tudósít, hogy Károly Dózsát nem csupán hűséges hívének tartja, hanem keresztkomájának is fogadja.³⁸

Ám ekkor még – ahogyan Bunyitai írja – Dózsa egyszerű főúr. Gazdag, de politikai befolyása nincs. A király pedig ezekben az években éli át uralkodásának talán legsúlyosabb politikai válságát. Nyilvánvalóvá válik 1314 végére, hogy Károly korábbi politikája, melynek lényege az oligarchákkal való „békés egymás mellett élés” volt megbukott. Hiába választotta 1310-ben kormányába az ország leghatalmasabb főurait azok következetesen nem jelentek meg egyetlen országgyűlésen sem és a király ellenük csupán a gyors problémamegoldás politikáját tudta alkalmazni: ahol éppen fellázdak oda igyekezett, hogy uralmát ismét elismeresse, de ez a módszer tekintélyének felőrlődésével fenyegetett, mert sehol sem vezetett végleges eredményre.

A lázadók leveretésük után meghódoltak, de hamarosan újra felkeltek a királyi hatalom ellen. Jól mutatja a válságot Károly 1314 augusztusában Budán tartott országgyűlésének névlajstroma: ezen a korábbi kormányból csak a nádor (Borsa Kopasz), a tárnokmester (Borsa nembeli Beke) és Rátót Domokos királynéi tárnokmester vett részt. A többi felsorolt hat „bárá” – Aba nembeli Kompolt fia Péter, Pok Miklós volt vajda, Ákos István volt nádor fia István, Debreceni Rafain bán unokaöccse Dózsa és a közelebbről nem ismert Bertalan fia János mester aligha ellensúlyozhatta a Kőszegiek, Kán László vagy Csák Máté távolmaradását.³⁹

Károly drasztikus lépésre szánta el magát: 1314 őszén, hűtlenség címen leváltotta tisztségéből szinte az összes országnagyot és új, személyéhez hű embereket nevezett ki helyettük. Később, 1315 nyarán már arról értesülünk, hogy Kopasz nádor hűtlenné vált; a szintén hűtlen Csák fia János helyett 1314. szeptember 29-én már Hermány nembeli Lampert csanádi ispán az országbíró,⁴⁰ míg a lovászmesterséget Kőszegi János helyett 1315. január 12. előtt már Csák nembeli Péter viseli.⁴¹ A királyné tárnokmestere Rátót nembeli Domokos helyett Aba nembeli Kompolt fia Péter lett,⁴² Domokos pedig a hűtlen Kopasz hivatalát

³⁸ NAGY IMRE 1878: 380.

³⁹ ENGEL PÁL 1988: 106., továbbá ENGEL PÁL 2001 (B.)

⁴⁰ MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR korábban (MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR) a továbbiakban a lábjegyzetben MNL. rövidítéssel jelezve. MNL. DL. 70608.

⁴¹ FEJÉR GYÖRGY 1832 (A.): 561-563.

⁴² MNL. DL. 57972.

foglalta el.⁴³ Végül arról is értesülhetünk 1315 tavaszán és nyarán, hogy Kán nembeli László fiai és Ákos István fiai is immár a király ellenségeinek táborában vannak. A régi arisztokráciával így teljessé vált a szakítás és megkezdődött az élethalálharc a király és egykori „hívei” között.

4. A Borsák elleni háború

Dolgozatunk keretei és jellege sajnos nem alkalmasak arra, hogy részletesen áttekintsük a kelet-magyarországi hadi eseményeket, ezért mostantól csak a tiszántúli és az erdélyi eseményekre összpontosítok. Az ezekkel esetleg összefüggő, illetve az eseményekre való jobb rálátást elősegítő egyéb hadszíntéren lezajlott ütközetekről és hadi eseményekről a továbbiakban csak röviden kívánok megemlékezni.

Visszatérve fő tárgyunkra érdekes tény lehet, hogy Dózsa első közhivatal viselése éppen „rokonainak”, a Borsáknak I. Károly elleni lázadásához köthető. Ez az első felkelés 1315-ben tört ki, valószínűleg részben Károly fentebb leírt gyökeres kormányzati reformja miatt, másrészt pedig azért, mert ennek hozadékeként az ország északi részén, az árvai, liptói és túróci területeken megszilárdította uralmát. Ismét legyőzte Csák Mátét, megszállta Szepesvárt és Ákos Mikccsel megostromoltatta a Rikolffiak várait, Sárost és Tobolt. Helyükre Drugeth Fülöpöt nevezte ki Szepesvár várnagyának, míg Sáros élére Mikcs került.

A Borsák joggal érezhették úgy, hogy rájuk is sor kerül, de úgy látszik nem tudtak időben elébe vágni a királynak, aki a Tisza mentén folytatta előrenyomulását egyenesen a Borsák tartományába. Az ellenállás nem volt jelentős, a béketárgyalások már 1315. elején megkezdődnek. 1315. február 14-én Károly megbízottai, Imre váradi püspök és Aba Péter királynéi tárnokmester azt írják, hogy a béke helyreállt és a király „visszafogadta kegyelmébe” a hűtlen Borsákat.⁴⁴A feltételek azonban kemények voltak: a Borsák biztosan elvesztettek

⁴³ Megjegyzés: Nádorként ismeretes 1315 augusztusától, de minden bizonnyal már Kompolt fia Péter hivatalba kerülése előtt kinevezte a király. Lásd: KNAUZ., FERDINANDUS – CRESCENS DEDEK., LUDOVICUS 1882: 709-711.

⁴⁴ MNL. DL. 57272. Megjegyzés: Hely és évszám nélküli oklevél, de a későbbi események és Imre püspök személye, illetve a váradhegyfoki konvent pecsétje alapján csak az 1315-ös lázadáshoz kapcsolható.

két várat Ugocsában és egyet Szatmárban, ⁴⁵ ezen kívül meg kellett válniuk az ugocsai, a szabolcsi és valószínűleg a szatmári ispáni címtől is. 1315. VII. 1-én Ugocsa ispánja Borsa Beke helyett már Jánki Tamás beregi ispán, ⁴⁶ míg Szabolcsé egy 1316. VIII. 2-án kelt oklevél szerint Debreceni Dózsa. ⁴⁷

Mivel a királynak korábban nem lehetett vára a Borsák területén, ahogyan más tartományurak területén sem volt, illetve a hadjárat gyors lefolyása a királyi sereg jelentős túlerejét sejteti. A kinevezések arról árulkodnak, hogy Károly zömében helyi erőkre támaszkodva verte le a lázadást, ami széles támogatottságát bizonyítja az országnak ebben a részében is. Bár a vereség ekkor még nem végzetes, hiszen Kopasz testvére, Beke hamarosan újra feltűnik az udvarban, mint tárnokmester, ⁴⁸ viszont az már sejtette a Borsák bukását és a király megnövekedett erélyét, hogy maga Kopasz többé nem tölt be semmilyen országos hivatalt.

A király ezek után a délvidékre igyekezett, hogy az ismét fellázadt és hozzá valójában kezdettől fogva hűtlen Kőszegiekkel leszámoljon. Útjában még megfenyítette Kán László fiait, akiknek apjuktól örökölt tartománya Erdélyen kívül a Maros völgyét, Arad megyét és talán még Szegedet is magába foglalta. A király vezére, Szécsi Pál Temesvár felől tört be Erdélybe és Déva mellett csatában kényszerítette térdre a hűtleneket. Károly itt is súlyos feltételeket szabott: a Kánok megtarthatták erdélyi váraikat és örökbirtokaikat, de minden ezen felüli birtokukról, melyet apjuk erdélyi vajdasága alatt jogellenesen kaparintott meg le kellett mondaniuk. ⁴⁹

Szegedet Jánki Pál óbudai várnagyra bízta, Szécsényi Tamás kapta a Maros melletti Solymos várát Lippával és az aradi ispáni címet, míg a Szécsiek Hátszeget, a Tomaj nembeli Losonczy testvérek a székelyek ispánságát, Pok nembeli Meggyesi Miklós pedig az erdélyi vajdaságot. Ezután a király Temesvárra helyezve át székhelyét a Kőszegiek területének pacifikálását tűzte ki célul. Még 1315-ben támadásba lendült, de a Kőszegi rokonság – látva tisztántúli diadalait – felkészült ellene és csak részsikereket ért el: csupán Nyéket sikerült elfog-

⁴⁵ Megjegyzés: A két ugocsai vár Nyaláb és Szöllös (Nagyszöllös), Szatmárban pedig Gilvác került a király kezére.

⁴⁶ MNL. DL. 70606. illetve, KOMÁROMY ANDRÁS 1903: 120-121.

⁴⁷ KRISTÓ GYULA 1996: 120.

⁴⁸ KNAUZ., FERDINANDUS – CRESCENS DEDEK., LUDOVICUS 1882: 701-702.

⁴⁹ Megjegyzés: A békekötésre már áprilisban sor kerülhetett, mert a visszafoglalt jószágokba májustól iktatták be a korábbi tulajdonosokat. Az eseményekről részletesen lásd: KRISTÓ GYULA 1978 (A.): 91-92.

lalni, de a Kőszegiek a tél folyamán azt is visszavették.⁵⁰ Okulva a kudarcból, de céljáról nem mondva le 1316 tavaszán ismét támadott a király, de ezúttal valószínűleg politikailag jobban előkészítette akcióját, mert most a családból senki nem jött Kőszegi János segítségére, akinek tartománya néhány hét alatt teljesen a király kezébe került.⁵¹

Ez az esemény sorsfordító volt az oligarchák ellen viselt háborúban, mert először fordult elő, hogy a király nem érte be valamilyen kompromisszummal, hanem teljesen megsemmisítette egy tartományúr hatalmát. A győzelemben persze fontos szerepet játszott Kőszegi János szervienseinek ingatag hűsége, melynek következtében több Balaton környéki vár kardcsapás nélkül hullott a király ölébe, de a végkövetkeztetésen ez nem változtatott: immár ténylegesen Károly Róbert volt Magyarország királya, és aki nyíltan szembeszállt vele, azt immár ellentmondást nem tűrően meg tudta semmisíteni. Ezt az új rendet felismerve adják meg magukat János döbröközi, máréi, dombóvári és szekcsői várnagyai, reménykedve a királyi kegyelemben és abban, hogy új uruk meghagyja őket korábbi tisztségükben.

Kőszegi János lázadása kapcsán romlott meg újra a király viszonya a Borsákkal, ugyanis felszólítása ellenére sem vonultak hadba János ellen a király oldalán. Válaszképpen Károly megfosztotta a tárnokmesterségtől Borsa Bekét és helyére az Aba nembeli Nekcsei Demetert állította.⁵² Ezzel nyilvánvaló lett, hogy előbb vagy utóbb a Borsák uradalma is sorra kerül majd.

Kopasz megértette, hogy új idők következnek, de nem akarta ölbe tett kézzel megvárni, amíg a király seregével eljön, hogy elvegye birtokait. Okulva Kőszegi János sorsából és saját előző évi kudarcából ő akart először támadni, hiszen alapvető stratégiai előnyben van, aki először támad. Igyekezett szövetségeseket szerezni a tartományurak között felismerve, hogy a király újdonsült erejét összefogásukkal még megtörhetik. Terve azonban csak félig sikerült: a nagy oligarcha családok közül sem Aba Amadé fiai, sem Kán László fiai, sem pedig Csák Máté nem állt mellé. Ha stratégiaileg vizsgáljuk egyértelmű, hogy az Amadéfiak bevonása nélkül Csák Máté nem segíthette harcát, hiszen túl messze estek egymástól territóriumuk határai. Ráadásul a Tiszántúl jelentős része már a király híveinek ellenőrzése alá tarto-

⁵⁰ MNL. DL. 102892.

⁵¹ Megjegyzés: A hadművelet Kőszeg sikeres ostromával fejeződött be 1316. X. 22-én. SMIČIKLAS., TADIJA 1910: 434-435. További megjegyzés: A Kőszegiek bukására vonatkozóan lásd bővebben: ENGEL PÁL 1988: 112-113.

⁵² Megjegyzés: Első említése tárnokmesterként 1316. V. 26-án. Lásd bővebben: MNL DF. 259804.

zott a sikeres 1315-ös hadjárat következtében. Kán László fiai valószínűleg még nem heverték ki az előző évben elszenvedett vereséget, de lehet, hogy közvetlen szomszédokról lévén szó, akik mindketten elég agresszív terjeszkedési politikát folytattak nem sikerült megtalálni a hangot a közös ellenség ellen sem. A Lászlófiak nem ismerték fel, hogy ha Kopasz mozgalma elbukik rájuk is pusztulás vár.

Nagyobb arányú támogatottság híján így főként családi kapcsolatait mozgósíthatta, illetve sikerült ügye mellé állítani a Szilágyságban birtokos Gutkeled nembeli Lothard bán fiait és Károly egykor hűséges, de mostanára elpártolt zempléni ispánját, Petenye fia Pétert, aki Zemplénben maga is egy kisebb tartomány ura volt.

A fegyveres harc valamikor 1316 végén kezdődött azzal, hogy Kopasz fia, Bekcs és unokaöccse, Lóránd fia István támadásba lendülve csapataikkal a király tiszántúli híveinek birtokait dúlták és bevették a közelebről nem ismert, de bizonyosan a Tiszántúlon fekvő Chewar várat és elfogták várnagyát, Elefánti Dezsőt. A vár valószínűleg favár lehetett, mert helye pontosan máig nem ismert, illetve az ostromot leíró 1319-es oklevél közlése szerint Bekcs felgyújtatta a várat és az égő várból kitörést megkísérlő Dezső mestert sikerült fogságba ejtenie.⁵³ Bekcs és Lóránd fia István azonban nem rendelkezhetett komoly erővel, mert sem a Batori János által védett Gilvácsot, sem a Gutkeled nemzetségbe tartozó Diószegiek megerősített monostorát nem tudták elfoglalni.⁵⁴

A célpontok magától értetődőnek tűntek az előző év eseményeinek tükrében: Kopaszék igyekeztek a királyt és híveit kiszorítani a Tiszántúlról, hogy teret nyerjenek mozgalmuknak. Ezért támadták meg a két királyi várat, melyet hihetőleg csak előző évben szerzett meg tőlük a király, illetve a Dobi Dorogok monostorát, akikkel – bár rokonok voltak – már régebb óta rossz volt a viszonyuk, s mint közvetlen szomszédok hathatósan támogathatták volna a királyi csapatokat.⁵⁵

Sikeresebben harcolt Erdélyben Moys fia Moys, aki valamikor 1317. elején az ellene küldött Pok Miklós erdélyi vajdát csatában legyőzte és kiüzte tartományából. Az ekkor zsák-

⁵³ NAGY IMRE 1878: 520-523.

⁵⁴ Megjegyzés: lásd bővebben Gilvácsra vonatkozóan NAGY IMRE 1881: 165-166., Mindszentre vagyis Egyedmonostorra NAGY IMRE 1881: 216-219., illetve a a dűlásokra vonatkoztatva NAGY IMRE 1881:127-130.

⁵⁵ Megjegyzés: Épp az ostromlott Mindszent monostor kegyúri joga feletti vita vezetett ahhoz, hogy már 1311. előtt Kopasz haddal ment a Dobi Dorogok ellen és diószegen állott várakat felégette és Péter fia Dorogot, valamint Miklós fia Jánost elfogta és börtönbe vetette. Lásd: NAGY IMRE 1878: 219.

mányolt hadijelvényeket apósának (socero suo) küldte el.⁵⁶ Ez utóbbi cselekedetéből valószínűsíthető, hogy ez az ütközet még a debreceni csata előtt zajlott le. Feltehetően szintén a tiszántúli hadműveletekkel egy időben kezdődhetett Petenye fia Péter fegyveres felkelése is Zemplénben, mert egy 1317. január 2-án kelt oklevél szerint a harcok ekkor már javában folytak.⁵⁷

Ez az oklevél azonban több figyelmet érdemel, mert olyan vádakot fogalmaz meg Péter és Kopasz ellen, amelyek sokszorosan kimerítik a felségsértés fogalmát és indokolják a király viszonylag gyors és irgalmat nem ismerő megtorlását. Az oklevél szerint ugyanis „...mivel Pethene fia Péter letért a hűség útjáról, Kopoz volt nádorhoz csatlakozva annak minden, a király elleni akciójában részt vett a király híveinek sok kárt okozott, végül pedig Kopoz volt nádorral együtt Károly király ellenében idegen fejedelem segítségét kérte, külföldi erőt akarván a király és az ország ellen igénybe venni...”⁵⁸ Az utolsó mondat arra utal, hogy I. Károly tudta, hogy a halicsi fejedelmek valamelyikének behívása volt a cél, ami ismét uralkodása első éveinek áldatlan állapotait eredményezte volna. Később még súlyosabb vádakkal illetik Kopaszt és szövetségeseit: egy 1325-ös oklevélben egyenesen azzal vádolják őket, hogy a király meggyilkolását tervezték!⁵⁹

Nem tudni, hogy valóban igazak-e ezek a vádak, de korábban Csák fia Jánost is elmozdították az országbírói tisztségből és egy 1324-es oklevélben azt írják róla, hogy „...mivel a király ellen árulást követett el és Máté (Csák Mátéről van szó) kezére akarta adni, a király azonban szerencsésen megmenekült, János pedig hűtlenségben maradva fejezte be életét.”⁶⁰ Egy másik oklevélben pedig a következőket olvassuk egy bizonyos Péter fia Pálról, akinek birtokait a király Pál fia Imre Syrak-i várnagynak adományozta: „A király Péter fia Páltól azért vette el a birtokokat, mert a király ellenségeihez, különösen Péter fia Mátéhoz csatlakozott, többször a király ellen támadt, titokban életére tört(!), és a király híveinek javait pusztította.”⁶¹ Kibontakozik tehát előttünk egy nagyszabású összeesküvés, melynek résztvevője a király korábbi országbírója, Csák fia János, fő ellensége, Csák Máté, illetve valószínűsíthető-

⁵⁶ MNL. DF. 254779.

⁵⁷ NAGY IMRE 1878: 411-413.

⁵⁸ A fordítás NAGY IMRE 1878: 411-413., alapján lásd: KRISTÓ GYULA 1996:147.

⁵⁹ NAGY IMRE 1881: 216-218., Megjegyzés: A Lothardfiakat külön is megvádolták ezzel egy 1326-os oklevélben. Lásd: FEJÉR GYÖRGY 1835: 156-164.

⁶⁰ NAGY IMRE 1881: 115-117.

⁶¹ FEJÉR GYÖRGY 1832 (B.): 538-543.

en Kopasz és szövetségesei is tudtak róla, sőt még a merénylőt is megismerjük. Csupán arra vonatkozóan nem derül fény, hogy a merényletet mikor próbálták meg végrehajtani, de az kiderül, hogy sikertelen volt, mert a király szerencsésen megmenekült.

Figyelembe véve, amit fentebb a Borsák korábbi történetéről írtam, hogy már IV. László halálánál is Kopasz került gyanúba, mint a gyilkosok felbujtója itt sem zárhatjuk ki, hogy ő volt az értelmi szerző. Az biztos, hogy a királlyal való összekülönbözés után neki is érdeke fűződött Károly halálához. Bár a két gyilkosság körülményeiről nem tudunk annyit, hogy összehasonlíthassuk őket, azért a módszer megegyezik: a királyt csapdába csalva (ez lehetett Csák fia János feladata) a merénylő vagy merénylők (esetünkben csak Péter fia Pál neve merül fel) a király életére törnek.

Míg azonban a IV. László elleni merénylet sikeres volt, I. Károly esetében megghiúsult, talán a király és testőrei jobban résen voltak, mint az álmából ébredő Kun László. Az összeesküvés a fentebb említett négy oklevél fényében eléggé szerteágazó és jól kidolgozott lehetett, hiszen már a következő királyjelölt is megvolt. Ezek után nem csodálkozhatunk Károly kíméletlen bosszúján. Mindez azonban még 1317. elején messze van. Talán épp csak hogy túl voltak a sikertelen merényleten, a Tiszántúlon és főként Erdélyben azonban Kopasz seregei kerültek fölénybe a gyors támadás után lassan ocsúdó királyiakkal szemben.

Egyedül Zemplénben könyvelhettek el sikert a királyi hadak. Valószínűleg Petenye fia Péter ellenállása volt a leggyengébb, illetve az előző év hadműveleteinek következtében Felvidéken volt a legerősebb a király hatalma, mert Péter tartományát és várait viharos gyorsasággal foglalja el egymással együttműködve Drugeth Fülöp szepesi és Ákos Mikcs sárosi ispán. Az újonnan abaúji ispánná is kinevezett Drugeth Fülöp előbb Göncöt foglalta el, majd a hadba hívott Baksákkal, élükön Baksa László zempléni ispánnal Regécet is.⁶² Közben Ákos Mikcs viszonylag gyorsan elfoglalta Péter zempléni birtokait, valamint Borostyán, Bodrogszeg és Barkó várakat.⁶³

Mindez csupán néhány hónapig tarthatott, mert Abaújban már júniusban rendeztek a viszonyok, Borostyán várnagya pedig októberben már Szécsi Péter.⁶⁴ Petenye fia Péter azon-

⁶² Megjegyzés: Egy 1316. XII. 15-i királyi oklevél szerint Fülöp még csak szepesi ispán Péter pedig regéci „ispán” és a harcoknak semmi nyoma. Lásd: KOMÁROMY ANDRÁS 1903: 121. Viszont egy év nélküli III. 20-án kelt oklevelét, – amely a Baksákat Regéc ostromára hívja –, már Göncön adtak ki. Lásd: NAGY IMRE 1884: 425.

⁶³ NAGY IMRE 1881: 38.

⁶⁴ Lásd bővebben Abaújra vonatkoztatva: NAGY IMRE 1878: 433-434., Szécsi Péter várnagyról vonatkozóan: KRISTÓ GYULA 1996: 228-229. Megjegyzés: Az oklevél 1317. október 23-án kelt.

ban elmenekült és csatlakozott szövetségeseihez, hogy velük folytassa tovább a harcot. Ezzel az egyik hadszíntéren győzelmet arattak a király csapatai, de az ellenséget nem tudták számottevően meggyengíteni. Kopasz és szövetségesei a döntő ütközetre készültek.

5. A döntő ütközet – csata Debrecen határában

1. fázis – A csata előkészületei, seregek felvonulása

Mint általában a csata rekonstruálásának minden mozzanatához, ehhez a részhez is az okleveles anyagot kell segítségül hívni, amely sajnos kevés információt szolgáltat. Az nyilvánvaló, hogy Borsa Kopasz döntő összecsapást akart, melyben megsemmisítheti a tiszántúli királyi főerőket, amit bizonyít, hogy csaknem összes szövetségéséről tudjuk, hogy részt vett a debreceni csatában.

Név szerint van említve a lázadók soraiban maga Kopasz, testvére Beke, Gutkeled nembeli Lothard bán fiai Pál és János, Kopasz sógora Moys fia Moys, a szintén hűtlenné vált Ákos nembeli Erne bán fiai és Ajdud kun vezér.⁶⁵ Rajtuk kívül még megemlítenek néhány, a csatában résztvevő, de közelebről nem azonosítható nemest, mint egy bizonyos Vak Dorogot és fiát Domokost, valamint másik fia Markws (vagy Leukus) fiait,⁶⁶ illetve egy oklevél név szerint említi Samsun-i Péter fia Dezsőt és Pristarcosy-i Elek fia Györgyöt, mint Lothard fiainak szervienseit, valamint Kopasz Dezsőt illetve Tyuis-i Mihályt és Istvánt, valamint Hegur fia Lászlót, akik Kopasz szerviensei és Burita fia Fábiánt, mint Kopasz fivére László fia János szerviensét.⁶⁷ Igaz ez az oklevél Gilvács ostrománál említi a nevüket, de valószínűsíthető, hogy a debreceni csatával kapcsolatosan az oklevelekben legtöbbet említett Kopasz és Lothard bán fiainak szervienseiként részt vettek ebben a csatában is.

A királyi erők parancsnoka Debreceni Dózsa lett, aki igyekezett összefogni a Kopasz elleni erőket. Ennek megfelelően a király táborában Dózsa csapatain kívül vezérként találko-

⁶⁵ NAGY IMRE 1881: 403-404., valamint IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHELY DEZSŐ 1880: 373-375., továbbá az Ákos nembeli Ernye bán fiaira vonatkoztatva lásd még: NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHELY DEZSŐ 1871: 171., valamint MNL. DL. 99897.

⁶⁶ FEJÉR GYÖRGY 1832 (A.): 227-228.

⁶⁷ NAGY IMRE 1881: 165-166.

zunk Aba nembeli Jánossal, ⁶⁸ Amadé egykori nádor fiával, aki a sikertelen rozgonyi csata után a király oldalán kereste boldogulását. Rajta kívül a csata résztvevői közül név szerint ismerjük István fia Lőrinc comest a Zoárd nemből, ⁶⁹ Marchard comes fiát, Lőrincet, ⁷⁰ Péch nembeli Gergely fia Lukácsot, ⁷¹ Kállai Egyed fiait, Ivánt és Simont, ⁷² valamint Báthori Jánost, Lőrincet és Miklóst ⁷³ és a király kedvelt hívét, Apród István mestert. ⁷⁴ A király által küldött segédc csapatok vezére Kenéz ispán valkói várnagy volt. ⁷⁵

Sok forrásban csupán az ütközet ténye és a szembenálló vezérek neve maradt fenn (általában Dózsa és Kopasz, valamint testvére Beke és a Lothardfiak), ami arra utal, hogy bár a krónikások nem találták megörökítésre méltónak a kortársak még évek múlva is magától értődőnek tekintették a helyszínt és az időpontot az esemény emlegetése kapcsán.

A csata helyszínét csak néhány oklevél említi, azok is csak annyit, hogy „ante Debrechen” illetve „apud villam Debrecen” zajlott. ⁷⁶ Figyelembe véve azonban Debrecen és környékének földrajzi adottságait a csata helyszínét csak az akkori Debrecen falutól NY-DNY-i irányba tehetjük. Azt biztosan tudjuk, hogy a várostól északra és keletre már ebben a korban is erdőségek húzódtak, azonban D-DNY-i irányban több kisebb falu is volt ekkor, illetve NY-ra terült el a Hortobágy, valamint a Tóció-patak völgye, mely akkor még bővebb vizű lehetett, mert a középkorban és a korai újkorban is folyónak nevezik.

Az időpontról ugyancsak nem maradt fenn egyetlen pontos közlés sem, ez okozhatta, hogy nagyon sokáig tévesen 1316-ra tették kritika nélkül átvéve Bunyitai téves megállapítását. ⁷⁷ Ahogyan fentebb már kifejtettem a harcok valóban megkezdődnek már 1316-ban, de a döntő ütközetre valószínűleg 1317 tavaszán kerül sor, mert a király már május 8-án a Debrecen mellett lezajlott csatára hivatkozva adományozza a hűtlen Lothard bán fiainak Szabolcs

⁶⁸ IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ 1880: 373-375.

⁶⁹ IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ 1880: 374.o. Megjegyzés: Aba nembeli Jánossal együtt említik.

⁷⁰ NAGY IMRE 1878: 584.

⁷¹ MNL. DL. 62169.

⁷² NAGY IMRE 1878:429., illetve NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ 1871: 251.

⁷³ NAGY IMRE 1883: 60.

⁷⁴ MNL. DF. 265464., továbbá KRISTÓ GYULA fordításában lásd: KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC – MAROSI ERNŐ 1988: 146.

⁷⁵ Megjegyzés: Az 1329. május 1-i oklevél, amelyet özvegyének állítottak ki egy korábbi oklevél tartalmi átírása. NAGY IMRE 1881: 403-404.

⁷⁶ NAGY IMRE 1881: 403-404., illetve NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ 1871: 250-251.

⁷⁷ Megjegyzés: Lásd fentebbi megállapításaimat a csata kutatásának történetéről a 8. jegyzetben.

megyei Tysakuz birtokát hívének, Zoárd nembeli Lőrinc fia Istvánnak, aki maga is részt vett az ütközetben.⁷⁸ Dózsa pedig már júniusban Debrecenben keltezi törvénykező okleveleit, ekkorra már minden bizonnyal helyreállt a rend a Tiszántúlon.⁷⁹

Tehát 1317. elejére Kopasz összegyűjtötte csapatait és megindult Debrecen felé. Serege nyilvánvalóan létszámbeli fölényben volt és valószínűleg hamarabb is sikerült összeszednie, mint Dózsának. Erre abból következtethetünk, hogy Dózsa a saját faluja határában kényszerült bevárni Kopasz seregét kockáztatva, hogy amennyiben elveszíti a csatát nem lesz hová visszavonulnia, mert az ellenség bizonyosan elpusztítja a falak nélküli Debrecen. Valószínűleg a gazdag zsákmány ígérete vonzotta Ajdud kun vezért is Kopasz zászlaja alá, hiszen ahogyan fentebb említettem Debrecen kereskedő parasztsága igen vagyonos volt és a Debreceni család központjának kifosztása is kecsegtetően hangzott.

A királypárti csapatok minden bizonnyal lassan gyülekeztek – a környékbeli nemesek valószínűleg félték Kopasz bosszújától (okulva Chewar elestén és a Diószegiei monostorának ostromán) vagy csupán tisztában voltak az erőviszonyokkal. A csatára legalkalmasabb helynek a Tóció völgye látszott, mert Dózsa itt a folyó által fedezve állíthatta fel csapatait egy esetleges hátbatámadást elkerülve, így ez volt a legalkalmasabb felvonulási terület.

A király oldalán mindössze Dózsa és Amadé fia János rendelkezhetett nagyobb erővel, míg a többi ismert résztvevő főként középnyemes, akik minden bizonnyal rokonaikkal jöttek el a csatába és nem voltak képesek nagyobb haderő kiállítására.

A másik oldalon ezzel szemben ott találjuk Erdély leghatalmasabb hadurait. Magát Kopaszt és egész családját (mint láthattuk még testvére, László fiának szerviensei is részt vesznek Nyaláb várának védelmezésében, ami alapján joggal feltételezhetjük, hogy Kopaszt fivérei és rokonai a debreceni csatában is támogatták), valamint Moys fia Moysot, aki még a vesztes csata után is képes dacolni a király erőivel. Őt bizonyára támogatta a birtokairól elűzött Petenye fia Péter, mert a későbbi erdélyi hadműveletek során az ő neve is felmerül Moys harcostársai között.⁸⁰ Ezen kívül ott volt még az említett Ajdud is ismeretlen számú kunnal, akit e csatával kapcsolatban szintén név szerint említenek másutt azonban nem hallunk róla, tehát ide valószínűleg nagyobb csapatosttal érkezhetett.

⁷⁸ IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSÓ 1880: 373-375.

⁷⁹ MNL. DL. 96064., illetve FEJÉR GYÖRGY 1830 (C.): 340-341.

⁸⁰ Megjegyzés: Moys fia Moys erdélyi harcaira vonatkoztatva lásd: NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSÓ 1871: 172-174., illetve Petenye fia Péterrel közösen vívott csatájára vonatkozóan lásd bővebben: FEJÉR GYÖRGY 1832 (B.): 292-295.

Ez felvet néhány érdekes kérdést, melyekről érdemes kicsit bővebben szólni. Ajdud csatlakozása a lázadókhöz azt eredményezte, hogy Kopasz serege nem csupán számbeli fölénybe került, hanem valószínűleg minőségében is fölötte állt a jórészt személyükben katonáskodó, szerényebb anyagi lehetőségeik miatt gyengébben felszerelt kis- és középnemesekből álló királyi seregnek.

Saját csapatai, valamint Beke, Moys és a Lothardfiak seregtestei minden bizonnyal tartalmaztak jól felszerelt, nehézlovas hadviselésre alkalmas egységeket, hiszen az anyagi erejük megvolt hozzá. Persze a sereg jelentős részét itt is a kis- és középnemesség soraiból kikerülő szerviensek csapatai adták, akik jobbára a szakirodalom által átmeneti lovasnak nevezett kategóriába tartozhattak. Nagy előnyt jelenhetett azonban, hogy Ajdud révén képzett könnyűlovasság is csatlakozott a sereghöz, ami sokkal hatékonyabb manőverezést és felderítést biztosíthatott Kopasz csapatainak nem is szólva az ellenfél zaklatására kiválóan alkalmas lovasíjász taktikában, illetve a nehéz- és könnyűlovas harcmódor kombinálásában rejlő lehetőségekről, melyeket már a korábbi századokban sikeresen alkalmaztak az Árpád-kor magyar hadvezérei.⁸¹

Kopasz és vezértársai ennek a tudásnak – képzett és gyakorlott hadvezérként – minden bizonnyal birtokában is voltak, főleg ha figyelembe vesszük, hogy Kopasz már valószínűleg részt vett testvérei, Lóránd és István oldalán a kunok elleni Hód-tavi csatában is, tehát ismerte a kunokat és hadviselésüket.⁸² Ezek alapján – figyelembe véve azt a tényt, hogy kunokat sem korábban, sem a későbbi események során nem említenek a források a lázadók között – könnyen elképzelhető, hogy Ajdudot szándékosan vonták bele az eseményekbe.⁸³

A királyi sereg összetételére szintén csak nehezen következtethetünk, de számbeli hátrányukat igazolja, hogy csupán két főúr, Dósa és Aba nembeli János található soraikban, akik esetleg nagyobb csapattest kiállítására voltak képesek. Rajtuk kívül csak kisebb környékbeli családok tagjait és minden kyszámú hadba vonulni képes szervienseket, valamint Kenéz ispánt említi meg egy oklevél, mint a király által küldött segélycsapatok vezérét. Ezen csapatok számáról és minőségéről semmit sem tudunk, de a csata kialakulásának körülményeiből, va-

⁸¹ Megjegyzés: Részletesebb kifejtését és történeti példákat lásd: BOROSY ANDRÁS 1962: 119-174.

⁸² Megjegyzés: Lásd fentebb a 3. oldalon, illetve a 10. jegyzetet

⁸³ Megjegyzés: Ha elfogadjuk Kopasz szerepét IV. László meggyilkolásában, akkor nem is meglepő, hogy jó kapcsolatokat ápolt a kunokkal. Így valószínűleg nem lehetett nehéz segédc csapatokat szereznie tőlük.

lamint Kenéz ispán későbbi sorsából valószínűsíthetjük, hogy a királyi segélyhad sem lehetett nagy létszámú.⁸⁴ Elérkezett tehát a döntés ideje. Kopasz erejét megfeszítve nagyon rövid idő alatt nagy sereget toborzott és mindent kockára téve igyekezett minél előbb kicsikarni a győzelmet. Tette ezt minden bizonnyal azért, mert okult a korábbi lázadásukból, amikor a családtagok váraikban védekeztek III. András hadaival szemben, végeredményben sikertelenül.

Kopasz nem akarta megvárni a király személyes megjelenését, mely a királyi had jelentős számbeli és morális megerősödését eredményezte volna, akárcsak 1294-ben. Pontosan tudta, hogy Dózsa serege kisebb, mint az övé és biztosan számított arra is, hogy fiának és unokaöccsének 1316-os akciói elrettentik majd a hadba vonulástól a kisebb nemeseket. Legádázabb ellenfeleik a Kállaiak és a Bátoriak pedig még Dózsával és Aba nembeli Jánossal együtt sem tudnak a biztos győzelem tudatában csatát vívni vele.

2. fázis - Az ütközet

Erről a fázisról, mely a tulajdonképpeni csatát írja le, már sokkal bővebb, bár korántsem elegendő mennyiségű információval rendelkezünk. Két nagyon érdekes és informatív oklevélnek köszönhetően elég jól rekonstruálhatók az események.

Az első oklevélnek csupán a tartalmi átirata maradt ránk egy 1329-ben kiadott másik oklevélből, melybe azonban az eredeti oklevél narrációs része – hála a magyar oklevéladási gyakorlatnak – változatlan formában került be. Az oklevél Kenéz ispán özvegyének készült és magának Kenéz ispánnak a tetteit sorolja fel bővebben kifejtve a debreceni csatában játszott szerepét és az ezután vele történeteket.

Érdekes tényeket tudunk meg ebből a szövegből, többek között itt maradt fenn a lázadó főurak legrészletesebb felsorolása is, de az igazán érdekes rész Kenéz ispánnak a csatában játszott szerepéről szól. A következőket olvashatjuk: „...továbbá abban a csatában, amelyet Dózsa egykori nádor Tamás fiaival, Kopasszal és Bekével, Majos fia Majossal, Lothárd fia Pállal és a kun Ajduddal, a Szent Korona hűtleneivel Debrecen falu mellett vívott, a király úr által Dózsa segítségére küldött Kenéz ispán hűségének hevétől feltűzelve ott részt Dó-

⁸⁴ Megjegyzés: Engel Pál Aba nembeli Jánosról is azt írta, hogy a király küldte Dózsa megsegítésére, de ő bizonyosan nem királyi csapatokkal érkezett, mert ebben az időben semmilyen közhivatalt nem viselt, mint pl. Kenéz ispán, aki ebben az időben valkói várnagy volt. Lásd bővebben: ENGEL PÁL 1988: 116.

*zsát, részint a Szent Korona más híveit egyrészt könyörgéssel, másrészt rábeszéléssel megindítva, az ütközet megkezdésére lelkesítve és bátorítva, előbb az ellenség csatarendjére tört és ott győzedelmes diadalt aratott, hogy azok majdnem minden szövetségese megsemmisült.”*⁸⁵

Láthatjuk tehát, hogy Dózsa és vezérkara nem nagyon akarta elsőként elkezdni az ütközetet még Kenéz ispán nagy meggyőző erővel előadott kérésére sem. Hogy miért hezitáltak nem pontosan érthető, de biztosan nem Dózsa gyávaságának vagy hadvezéri hozzá nem értésének köszönhetően, hiszen bátorságát és rátermettségét már számos alkalommal bizonyította mind egyénileg, mind seregvezérként.⁸⁶ Az egyik elképzelhető magyarázat a királyi erők fentebb már valószínűsített lassú gyülekezésében rejlik. Mivel a király maga nem volt jelen a csatánál feltehetően lassabb ütemben gyűlt a sereg és – mint láthattuk – valószínűleg a létszám is alatta maradt a vártnak.

Kopasz gyors közeledése azonban cselekvésre sarkallt, ezért vállalni kellett a csatát. Ha nem sikerül megállítani őket a lázadók bizonyosan feldúlják a védtelen Debrecent. Dózsa tehát arra gondolhatott, hogy addig húzza a csata kezdetét, amíg csak lehet, így a menet közben esetleg még beérkező királyhű csapatok javítanak valamelyest a számára kedvezőtlen létszámarányt. Minden bizonnyal azért tett így, mert tisztában volt azzal a katonai alapelvvel, hogy két egymással szemben csatarendben álló – tehát nem hadicsellel támadó – sereg közül általában a támadó fél szenved el a nagyobb veszteségeket. Ez többnyire még akkor is igaz, ha nem közel egyenlő létszámú seregekről van szó, mint esetünkben. Ez pedig számára – mivel most az ő serege volt jelentős létszámbeli hátrányban – megengedhetetlennek tűnt.

Van egy másik lehetséges ok is, melyet érdemes fontolóra vennünk. Ez alátámasztja azon véleményemet, hogy a csata Debrecentől D-DNY-i irányban a Tóció-patak túlsópartján zajlott le. Itt ugyanis ahhoz megfelelő a terep, hogy csatát vívjanak rajta, azonban mégsem teljesen sík, hanem különböző magasságú, részben az ókorból, részben jóval korábbi történelmi korokból származó mesterséges halmok találhatók rajta.⁸⁷ Ezek a halmok a Tóció-patak vonalát követik, illetve DNY-i irányban messzebbre is benyúlnak a síkságba tengerszint feletti magasságuk pedig több esetben is jóval meghaladja a 100 métert, a felszínhez viszonyított

⁸⁵ NAGY IMRE 1881: 403-404., Magyar fordításban megjelent: KRISTÓ GYULA 2000: 254-255.

⁸⁶ Megjegyzés: Lásd a fentebb már idézett 1319-ben kiadott oklevelet, mely Dózsa érdemeit taglalja a rozgonyi csatában, a debreceni ütközetben és az 1317-es hadjárat alatt. Az oklevél hivatkozik Dózsa 1312. előtti katonai érdemeire is. NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSÓ 1871: 171-174.

⁸⁷ Bővebben lásd: ZOLTAI LAJOS 1938.

magasságuk pedig a 10 métert.⁸⁸ Ha tehát Dózsa szempontjából nézzük a helyzetet ez a terület a legideálisabb a csata megvívására, mert a halmok segítségével alkalmazható a magassági fölény, így valamelyest kompenzálni lehet a lázadók számbeli fölényét és nincs lehetőségük rá, hogy egyetlen rohammal elsöpörjék a királyi sereget.

Azonban Kopasz nézőpontjából is előnyös felvonulási terület lehetett ez a halmokkal borított vidék, mert a különböző magasságú halmok takarják seregét, amíg csatarendbe állnak, így megfelelő felderítő erő híján – márpedig nem tudunk róla, hogy Dózsa táborához is csatlakoztak volna kunok vagy más könnyűlovasok – a királyi had nem láthatta át milyen hadmozdulatokat végez Kopasz serege, sőt a takarás miatt még létszámukat és összetételüket is nehezen lehetett megbecsülni. Márpedig ismeretlen létszámú és elhelyezkedésű sereg ellen botorság csatát kezdeményezni, mert könnyen csapdába sétálhat az óvatlan vezér, ez pedig a csata kezdeti fázisában tétlenségre kárhoztatja az ellenfelet és előnyt ad a saját csapatoknak, hogy a számukra legelőnyösebb módon kezdhessék meg az ütközetet. Márpedig ezzel akár rögtön az elején eldőlhethet a csata.

Feltehetően mindkét fentebb említett tényező szerepet játszott abban, hogy Dózsa nem akarta elkezdni a csatát. Előbb meg kellett tudnia, hogy valójában mekkora is az ellenfél serege, ez pedig a terep miatt csak akkor volt lehetséges, ha már felálltak a csatához. Ráadásul várakozás közben újabb csapatok érkezhettek be, melyek javíthattak a létszámarányokon növelve a győzelem esélyét. Kenéz ispán azonban úgy tűnik másképp látta a helyzetet, hiszen az oklevél tanúsága szerint miután kérleléssel és könyörgéssel nem tudta rávenni Dózsát, hogy támadjon maga akart példát mutatni és csapatával elsőként – mindenféle parancs nélkül!! – rontott az ellenség soraira.

Vitathatatlan, hogy ez a csata döntő mozzanata. Kenéz ispán tette bizonyára meglepte mindkét felet, hiszen Kopaszék nagy valószínűséggel nem számítottak támadásra a fentebb már leírt okok miatt, Dózsa pedig szintén nem akart támadni és feltehetően Kenéz ispánnak sem engedte meg azt.

A támadásnak több oka is lehetett: Bunyitai szerint Kenéz ispán türelmetlen ember volt és ezért nem bírta várni még a vezér parancsára sem.⁸⁹ Lehet, hogy ez igaz, azonban még-

⁸⁸ Megjegyzés: Lásd pl. Kamarás-halma, mely már 1435. előtt igazolhatóan a város tulajdonát képezte és a várostól DNY-ra terül el a vasút és a hajdúszováti út között. Tengersizint feletti magassága 123 méter, viszonylagos magassága 10-11 méter.

⁸⁹ BUNYITAI VINCE 1888: 145. Megjegyzés: Kenéz türelmetlenségére egy oklevelet idéz, amely szerint haragjában embert ölt. Lásd bővebben: NAGY IMRE 1881: 403-404.

sem ez motiválhatta Kenézt. Ő – akárcsak a magyar katonai elit századok óta – lovagi nevelést kapott és lovagi módon küzdött a csatában is. Ha figyelembe vesszük, hogy a lovagi ideál egyik legfontosabb ismérve a halált megvető bátorság és a mindenk feletti vitézség, akkor érthetőnek tűnik Kenéz azon igyekezete, hogy elsőként támadjon az ellenségre, hiszen számos olyan oklevelet ismerünk, amelyben a megjutalmazottnak azon érdemét emelik ki, hogy elsőként támadott az ellenségre. Ha azonban a lovagi ideáloktól elvonatkoztatva, stratégiai szempontokat veszünk figyelembe, más megvilágításba kerül Kenéz ispán meggondolatlannak tűnő tette.

Mint fentebb leírtam a királyi sereg bizonyára azért maradt tétlen, mert a vezérkar nem tudta pontosan milyen nagy is lehet a szembenálló ellenséges sereg. Az előbb azonban a várakozásnak csak a királyi sereg szempontjából előnyös oldalát domborítottam ki. Negatív következménye az lehetett, hogy – amint már említettem Kopasz szempontjainak kifejtésénél – a nagyobb létszámú ellenség zavartalanul foglalhatja el helyét a csatamezőn és előre megtervezett, számára előnyös koreográfia szerint kezdheti meg az ütközetet. Ez még közel egyenlő nagyságú seregek esetén is nagy előny, a létszámfölénnyel pedig a csata folyamán végig meg lehet tartani a kezdeményezést, ami előrevetítheti a győzelmet. Mindez azonban csak akkor ilyen egyértelmű, ha nem jön közbe semmilyen váratlan esemény, mint például Kenéz öngyilkos rohama.

Kenéz ispán nyilvánvalóan másképp értékelte a helyzetet, mint a vezérkar többi tagja. Minden bizonnyal úgy gondolta, hogy mivel seregük eleve létszámhátrányban van nem szabad megengedni az ellenségnek, hogy saját haditerve szerint, zavartalanul felvonuljon, és aztán egyszerűen felmorzsolja a királyi hadat. Támadni kell, amíg az ellenség még nem rendezte sorait, mert így lehet esély a győzelemre. Minden várakozással töltött perccel csak a vereség lesz egyre biztosabb. Miután pedig erről nem sikerült meggyőznie a vezéreket úgy döntött, hogy maga fogja kieszközölni a csatát. Tettében persze bizonyosan szerepet játszott a lovagi dicsőség keresése is, hiszen egy igaz lovag inkább meghal a csatában, minthogy gyáván alkudozzon ellenségeivel a sértetlen elvonulás, vagy más előnyök érdekében.

Tette azonban mindenképpen nagy meggondolatlanság volt és heves indulatokról árulkodik. Rohama megbontotta a királyi sereg egységét, és zavart kelthetett soraiban, azonnali tettekre kényszerítve a vezéreket. Ha Dózsa nem tesz semmit, akkor Kenézt és csapatát az ellenség saját serege szeme láttára lemészárolja vagy elfogja, ami nagyon lerontotta volna az amúgy feltehetően elszánt csapatok morálját és ez könnyen a vereség előszelvéé is válhatott.

Másrészt azért is cselekedni kellett, mert egyesek – talán a hírközlés hiányosságait sejtve a dolog mögött – könnyen azt hihették Kenéz rohama alapján, hogy már megkezdődött a csata és szintén támadásba lendülve pillanatok alatt irányíthatatlan káoszba fordíthaták volna az eddigi tudatos hadvezetést és ez – számos korabeli és későbbi korokból származó történeti példa rá a bizonyíték – szintén a biztos katasztrófához vezet. Arról már nem is szólva, hogy ha a csata kimenetelétől függetlenül Dózsa túléli ezt az ütközetet és megmenekül, hogyan számolt volna el a királynak hű várnagya és a királyi segédcsapatok elvesztéséről úgy, ha megmentésükért semmit nem tesz?

Egyetlen esély kínálkozott a helyzet mentésére: általános támadást kell elrendelni, hogy ha már így alakult, akkor legalább a királyi sereg támadjon először. Mint fentebb írtam igen nagy volt ennek a kockázata, de a tétlenség immár nagyobb veszteséggel járt volna, így pedig még egy mindent elsöprő, meglepetésszerű támadással esély mutatkozott a győzelemre, vagy legalább a döntetlenre, mely megmentené Debrecent és egy időre visszavonulásra kényszerítené Kopaszt.

Megkezdődött tehát az ütközet. Kenéz ispán és a királyi segédcsapatok rohama után Dózsa minden bizonnyal azonnali általános rohamot vezényelt, de mire a főszereg elérte a lázadók arcvonalát Kenézék sorsa már eldőlt. Így ír erről az említett oklevél: „*Ezenkívül midőn Kenéz ispánt, akkor valkói várnagyot a lezajlott ütközetben az előbb említett hűtleneink elfogták, a Valkó nevű vár átadására kényszerítve ló farkához kötötték és így a mondott vár körül nyomorultul húzatták és tépték.*”⁹⁰ Ő maga tehát fogságba esett, ahol még sok kínzást kellett kiállnia, míg végül – csodával határos módon élve – kiszabadult. Embereit valószínűleg levágták, vagy osztoztak sorsában.

Áldozata azonban nem volt hiábavaló, mert ennek köszönhetően „...*az említett vajda (Dózsa) a bosszú istenének, a seregek urának akaratóból győzelmet aratott. Dicsőségesen elnyerte a győzelmi pálmát, számos foglyot ejtett, és mérhetetlen zsákmányt szerzett, majd végül nevezett fellázadt alattvalóinktól sok várat foglalt és vett el, számos megyét és várost uralmunk alá vetve és visszahelyezve...*”⁹¹

⁹⁰ NAGY IMRE 1881: 404.

⁹¹ NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ 1871: 171-174., továbbá ALMÁSI TIBOR fordításában lásd: KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC – MAROSI ERNŐ 1988: 121-122.

Engel Pál véleménye szerint a csata nem lehetett nagyon véres, mert a vezérek közül egyik oldalon sem volt áldozata,⁹² míg ezzel szemben Bunyitai arra utal, hogy Dózsa igenis véres, kemény ütközetben nyerte el a győzelmet.⁹³ Igaz, hogy egyik vezér elestéről sincs tudomásunk (Ajduadról nem tudunk továbbiakat részvételén kívül), de a veszteségek érzékenyek lehettek mindkét részről. A királyi seregből megsebesült Zoard nembeli István comes fia Lőrinc⁹⁴ és a másik Lőrinc, Marhard comes fia,⁹⁵ valamint Peech nembeli Gergely fia Lukács.⁹⁶

A lázadók veszteségeiről és a csata hevességéről bővebben a fentebb említett másik oklevél tudósít, melyet 1323-ban a csatában szintén részt vevő és ott súlyosan megsebesült Péntek fia Ugrin részére állíttat ki a király. Az oklevél ezt írja Ugrin részvételéről a csatában: *„Midőn Dausa egykori nádor a király iránt akkor hűtlen Kopasz, Beke és Lothard fia Pál ellen csatát vívott, Ugrin súlyosan megsebesült, testvére, Imre pedig meghalt. A királyi sereg kapitányai (vezérei) győzelmet aratva az ütközetben Kopasz és Lothard fia Pál két zászlóját, kilenc levágott ellenséges fejet és az Ugrin által elfogott két kapitányt Ugrinnal a királynak a győzelem jeleként megküldték.”*⁹⁷

Igaz tehát Engelnek az az állítása, hogy a vezérek közül senki sem halt meg, azt azonban a kilenc levágott fej tényének tükrében korántsem állíthatjuk, hogy nem volt véres a csata. A zászlók pedig még egyértelműbben bizonyítják ezt, hiszen a középkorban csata közben az egyetlen jelzéseket továbbító eszköz a csapat zászlaja volt. Ha a harcosok látták lobogni tudták, hogy még folyik a harc, ha elbukott világossá vált, hogy mindennek vége, mert általában a zászló közelében tartózkodott a sereg vagy seregrész parancsnoka is. A zászlónak tehát – túl szakrális és eszmeiséget tükröző szerepén – nagyon fontos gyakorlati jelentősége is volt. Őrzését többnyire a legkiválóbb harcosra bízták, aki mellé gyakran külön zászlóőröket is rendeltek, akik szintén kiváló harcosok voltak. Mivel a vezér gyakran a zászló közelében tartózkodott, hogy mozgását könnyen nyomon követhesse a sereg a zászlóőrök egyben a vezér testőrei is voltak. A sereg tagjai számára a zászló jelképezte az összetartozást, amit a seregevezér

⁹² ENGEL PÁL 1988: 117.

⁹³ Megjegyzés: Bunyitai Vince még egy oklevélrészletet is idéz, melyben – szerinte is túlozva – az ellenség nagy tömegének elestéről írnak a csatában. BUNYITAI VINCE 1888: 146. Az oklevél a már idézett NAGY IMRE 1881: 404.

⁹⁴ IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ 1880: 374.

⁹⁵ NAGY IMRE 1878: 584.

⁹⁶ MNL. DL. 62169.

⁹⁷ BLAZOVICH LÁSZLÓ – GÉCZI LAJOS 1991: 201.

kovácsolt egybe és irányított. Így a zászló megőrzése mindennél fontosabb feladat volt. Gondoljunk csak Károly Róbert rozgonyi csatájára: mikor Aba nembeli Gurke királyi zászlótartó elesett a királyi zászlóval Károly a keresztesek (johanniták) zászlaja alatt folytatja és nyeri meg a csatát.⁹⁸ Ez volt a rozgonyi csata legkritikusabb pillanata, mert ha a király nem talál másik zászlót, akkor csapatai – azt híván, hogy elesett – menekülésbe kezdhettek volna percek alatt vereséggé változtatva a nehezen kivívott győzelmet. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a zászló körül dúlt a legvéresebb ütközet és a harcban az ellenség ezek megszerzésére fordította a legnagyobb erőt.

Nem lehetett ez másként a debreceni csatában sem, különösen, ha arra gondolunk, hogy Dózsa serege létszámbeli hátrányban volt. Egyetlen esélyük a zászlók és velük együtt a vezérek minden áron való foglyul ejtése volt, hiszen a meglepetésszerű támadás okozta zavaron egy erőskezű, tapasztalt vezér könnyen úrrá lehet és a megszerzett előny így hamar elszállhat. A zászlók és a vezérek elfogásával azonban tartós pánikot idézhettek elő, és menekülésre készíthették a nagyobb létszámú ellenfelet.

A lázadó vezérek, mikor látták, hogy a helyzet már menthetetlen, valószínűleg a visszavonulást választották, nehogy fogságba essenek. A fentebbi oklevél szerint csak Kopasz és Lothard fia Pál csapatai szenvedtek komolyabb veszteséget. Egyedül Moys fia Moys volt kivétel, aki valószínűleg többé-kevésbé épségben menekíthette el csapatait, mert nem sokkal később Petenye fia Péterrel az oldalán Erdélyben újra csatát vív Dózsával.⁹⁹

Egyébként sem Moys, sem az Ákos nembeli Ernyefiak, de még Borsa Beke csapatairól sem hallunk semmit, ez azonban nem jelenti azt, hogy ők mind kisebb veszteségek árán megúszták volna a csatát. Mivel Moys Kopasz veje volt, Beke pedig az Ákos nembeli Ernyefiak sógora ők elég közeli rokonságban álltak egymással, ezért lehet, hogy nem külön zászló alatt vonultatták fel csapataikat, hanem a fővezér, Borsa Kopasz zászlaja alatt. Ebben az esetben nem lehet megbecsülni, hogy külön-külön ki milyen veszteséget szenvedett el.

Egy azonban biztos: a csata után nem fejvesztett menekülésről van szó, hanem rendezett visszavonulásról, mert bár Dózsáról és vezéreiről azt írják, hogy sok zsákmányt és foglyot

⁹⁸ DERENCSENYI DEZSŐ – CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA 1986: 196. fejezet. Megjegyzés: Eredetiből fordította BELLUS IBOLYA.

⁹⁹ Lásd bővebben: NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ 1871: 171-174., illetve FEJÉR GYÖRGY 1832 (B.): 292-295.

szereznek mégsem sikerül kiszabadítaniuk Kenéz ispánt, aki még a csata elején eshetett ellenséges fogságba. Ahogyan Moysszal kapcsolatban már említettem valószínűleg az ellenség még veszteségei ellenére is jelentős erővel, feltehetően többé-kevésbé rendezetten vonult vissza, így kockázatos lett volna üldözőbe venni őket. Ráadásul – mint már erre is utaltam – a királyi csapatok is érzékeny veszteségeket szenvedhettek.

3. fázis – Tájékp csata után. Az ütközet értékelése és következményei

Végeredményben azt mondhatjuk, hogy Dózsa elérte a kitűzött célt: a lázadók meghátráltak, az általuk döntőnek szánt csatát – stratégiai és létszámbeli fölényük ellenére – elvesztették, hála elsősorban Kenéz ispán önfeláldozásának és Dózsa gyors helyzetértékelési képességének, taktikai érzékének, valamint nem utolsósorban a Péter fia Ugrinhoz hasonló harcosok halálmegvető bátorságának, amivel a minden bizonnyal véres kézitusában kivívták vezérüknek és a királynak a győzelmet. Az sem mellékes tény, hogy Debrecen is épségben megmaradt, így Dózsa és családja csak a csatában elszenvedett veszteségeket kellett, hogy elviselje, nem veszítették el mindenüket, ami a város feldúlása esetén elkerülhetetlen lett volna.

Ráadásként a győztes csata jutalmául a király kinevezi Dózsát öt vármegye (Bihar, Szabolcs, Szatmár, Zemplén és Szolnok) királybírójává. Ezáltal szinte korlátlan hatalmat kap a részben még visszahódításra váró területek felett.¹⁰⁰ Ezzel egy időben azonban fel is szólítja új tisztségviselőjét, hogy haladéktalanul szedje össze embereit és induljon a hűtlenek ellen,¹⁰¹ amit ő késedelem nélkül meg is tesz, hiszen 1317. június 18-a körül már úton is van és (Hajdú) Böszörményből szólítja fel rokonait, Boxa comes fia Miklós comest és Tamás comes fia László mestert, hogy a királytól kapott parancs értelmében jól felfegyverzett szervienseikkel és szekerekkel siessenek a király szolgálatára.¹⁰² Maga a király sem tétlenkedett és már 1317. július 1-én Adorjánvár alatt keltez, amiből valószínűsíthető, hogy ekkor már ostromolták is a várat, ahová Kopasz a vesztes csata után visszahúzódott.¹⁰³

¹⁰⁰ Megjegyzés: Először 1317. VI. 18-án viseli ezt a címet. Lásd: MNL. DL. 96064., illetve KRISTÓ GYULA 1996: 188. Megjegyzés: Lásd bővebben a kiadvány 495. számú oklevélfordítását.

¹⁰¹ Megjegyzés: Bizonytalan keltű oklevél, de 1317. június elejéről való lehet. Lásd: FEJÉR GYÖRGY 1830 (C.): 341. Fordítása: KRISTÓ GYULA 1996: 182.

¹⁰² FEJÉR GYÖRGY 1830 (C.): 340-341. Fordítását lásd: Anjou IV. 188. a kiadvány 496. számú oklevele. Megjegyzés: Már a szekerek említése közelgő ostromra enged következtetni.

¹⁰³ FEJÉR GYÖRGY 1832 (B.): 69-70. Fordítását lásd: KRISTÓ GYULA 1996: 191.

A lázadók a csata előtt úgy látszik nem számoltak vereséggel, vagy mindent egy lapra tettek fel, mert a Debreceni csata után mindenki a maga területén próbált védekezni a királyi had ellen, ami a hadműveletek összehangolása nélkül eleve kevés sikerrel kecsegtetett. Az azonban egyértelmű, hogy Debrecen mellett elszállt az esély arra, hogy sarokba szoríthassák Károly Róbertet. 1317 nyarára már valószínűleg tekintélyes méretű sereggel vonul Adorján alá a király, amit – Dózsa hozzájuk csatlakozott seregével – nagyjából egy hónap alatt elfoglalt. ¹⁰⁴ Ez kiemelkedő teljesítmény, ha figyelembe vesszük, hogy Adorján igen jól védhető helyen feküdt és Kopasznak a vesztes debreceni csata után több hónap állt a rendelkezésére, hogy megerősítse, amit ő – számolva az ostrommal – bizonyosan meg is tett. A vár elfoglalása belátható időn belül csak aktív ostrommal volt lehetséges, az pedig, hogy ilyen rövid idő alatt sikerült igen ádáz küzdelemre és az ostromló királyi sereg nagy létszámfölényére és felkészültségére utal. ¹⁰⁵

Ezután I. Károly a királyi sereggel Csák Máté ellen vonult – az ősz már a Máté elleni hadjárat jegyében telik el ¹⁰⁶ – a többi lázadó leverését pedig a helyi erőkre bízta élükön teljhatalmú megbízottjával, Dózsával, aki igen eredményesen hajtotta végre a feladatot, mint azt az érdemeiről szóló 1319-es oklevélben olvashatjuk közvetlenül a debreceni csatáról szóló rész után: „...*majd végül nevezett fellázadt alattvalóinktól sok várat foglalt el és vett el, számos megyét és várost uralmunk alá vetve és visszahelyezve, vállalva a veszéllyel járó károkat és veszteségeket, valamint a költséges kiadások miatti sok nélkülözést, nem tért le az állhatatosság útjáról és a hűség ösvényéről.*” ¹⁰⁷ Dózsa maga feltehetően a tiszántúli és erdélyi várak egy részét vette vissza, bár az oklevél pontosan nem nevezi meg ezeket. Fő feladata bizonyosan a helyi hadműveleteket vezető megyés ispánok tevékenységének koordinálása volt. A hadjáratban segítői voltak Szántai Pető szatmári, Jánki Tamás beregi és ugocsai ispánok, valamint Bátori János és Elefánti Dezső várnagyok. Később 1317. július 1-én már a királyiak kezén volt Szőlős és Nyalábvár, melynek elfoglalásáért Jánki Tamás kap adományt. ¹⁰⁸ Ezen

¹⁰⁴ Megjegyzés: Károly 1317. aug.usztus 2-án már Szegeden keltez. Lásd: KRISTÓ GYULA 1996: 200.

¹⁰⁵ Megjegyzés: Az aktív ostromot egyébként igazolja számos, az ostrom alatt megsebesült nemesnek tett adományról szóló oklevél Lásd pl.: KRISTÓ GYULA 1996: 232., 249.

¹⁰⁶ Megjegyzés: 1317-ben az ősz folyamán már végig Komáromvár alatt keltez a király. Lásd pl.: KRISTÓ GYULA 1996: 211-212., 214., 217-219., 222., 227., 229, 231., 233-237. Megjegyzés: Csak november 27-én keltez újra Temesváron, lásd: KRISTÓ GYULA 1996: 246.

¹⁰⁷ NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ 1871: 173. Fordította: ALMÁSI TAMÁS lásd: KRISTÓ GYULA 2000: 228.

¹⁰⁸ KOMÁROMY ANDRÁS 1903: 120-121., illetve KRISTÓ GYULA 1996: 49-50.

várat Borsa Beke védte, aki – bár a debreceni csata után épségben elmenekült – feltehetően Nyaláb ostrománál a királyi csapatok fogságába esett.¹⁰⁹ Közben a Kopasz fogságából királyi segítséggel kiszabadult Elefánti Dezső visszafoglalta a királynak Valkó várát Kopasz fia Bekcstől és Derguech várát Lóránd fia Istvántól. Ezzel bosszút állt elfogóin és ráadásul még a Gutkeled nembeli Lothard fiakat is legyőzte és Szilágy nevű birtokukat is elfoglalta.¹¹⁰

Úgy tűnik a debreceni csata után a lázadók közül csupán Moys tudott sikeres ellenállást kifejteni a királyi csapatok ellen. Feltételezhetően májusban, tehát a vesztes ütközet után csatában megveri Csicsó vára alatt a király megbízottját, Benedek fia János királynéi pohárnokmestert, aki azért kapta kolozsi, kolozsvári és besztercei ispáni kinevezését, hogy megfékezze Erdélyben Moysot.¹¹¹ Bár Benedek fia János működéséről már az év elejétől van adatunk, úgy tűnik nem tudta helyzetét eléggé megszilárdítani és még a király által segítségére küldött csapatokkal együtt is vereséget szenvedett a lázadóktól.¹¹² Moysnak úgy látszik még a vesztes csata után is volt ereje, hogy megverje a király ellene küldött vezérét és mindezt ráadásul úgy vitte véghez, hogy erődemonstrációként hasson, hiszen a helyszín kiválasztása valószínűleg az ő ötlete volt, mivel Csicsó ebben az időben Kán László fiainak kezén volt.

Nyilván azért itt ütközött meg Moys a királyi hadakkal, mert biztos volt a győzelemben és ezzel a látványos erőfitogtatással akarta szövetségre bírni a lázadásban mindeddig részt nem vállaló Kán László fiakat. Ha nem így lett volna, akkor oktalanul nagy kockázatot vállalt a csata helyszínének megválasztásával, hiszen az eddig semleges Kánok akár a királyi csapatokat is segíthették volna a csatában, ami Moys két tűz közé szorulását, s így biztos vereségét eredményezte volna. Ezt a feltételezést bizonyítja az is, hogy mindeddig nem találtunk arra utaló adatot, hogy akár a királyi csapatok, akár Moys serege ostromolta volna Csicsót.

Mindezek alapján feltételezhetjük Moys jelentős létszámfölényét az ütközetben – mely valószínűleg a debreceni csatából épségben kimenekített csapatokon alapult –, illetve az is ezt látszik alátámasztani, hogy a csicsói őrég egyik oldalon sem avatkozott a csatába. Azon-

¹⁰⁹ Megjegyzés: Arra vonatkozóan, hogy ő tartotta a várat: NAGY IMRE 1881: 263-264.

¹¹⁰ Megjegyzés: A Dezső mester érdemeit részletesen ismertető 1319-es oklevelet lásd: NAGY IMRE 1878: 522-523., Magyar fordítását: KRISTÓ GYULA 2000: 225-226.

¹¹¹ NAGY IMRE 1881: 124-126.

¹¹² Megjegyzés: A fentebbi oklevél címettségét, Gerendi Péter fia Miklóst és a király más híveit küldték a lázadó Moys ellen. Miklós a Csicsó alatt lezajlott csatában fogságba esett.

ban mégis csak félig érte el célját, mert az ütközetben ugyan győzelmet aratott, de a Kánok mégsem álltak mellé sem ekkor, sem később. Közben Kopasz sikeresen megszökött az ostromlott Adorjából és Sólyomkő várába menekült, melynek bevehetetlenségében bízva itt akarta bevárni a végső ütközetet a király őt üldöző csapataival. Sólyomkő ostroma 1317 őszen kezdődik példás körütekintéssel. Érdeemes kicsit bővebben szólni róla, mert ékes bizonyítéka a magyar vezérek hadtudományokban való jártasságának. Sólyomkő vára egy hatalmas sziklaormon állt. Csak kelet felől lehetett megközelíteni, ahonnan széles és mély árok védelte. A mai Sólyomkőpestes faluból északnyugat felé vezet egy meredek ösvény fel a várba, melyen másfélórás gyaloglás után érhetjük el a 484 m magas csúcsot.¹¹³ Ennek fényében a vár szinte bevehetetlennek tűnt, sejthető volt, hogy nem lesz könnyű és gyors az ostrom. Ráadásul most nem állt rendelkezésre az egész királyi haderő, mint Adorjánál. Ennek megfelelően Dózsa nem maga vezette a hosszadalmas hadműveletet, hanem két parancsnokot nevezett ki a Gutkeled nemzetségből származó Joachim és Apay fia István mesterek személyében. Joachim mester testvére volt annak a Dorognak, akit Mindszent ostrománál megöltek Kopasz fia Bekcsnek és Lóránd fia Istvánnak csapatai, így személyes bosszú is inspirálhatta, bár távolról rokonságban állt a Borsákkal.

Joachim és István nagyon körültekintően felmérték, hogy egy frontális támadásnak semmi esélye nem lenne a vár ellen, így sokkal hosszadalmasabb, de biztosabb módszert választották: a kiéheztetést. A várral szomszédos két magaslaton favarakat építettek, melyekből ellenőrzésük alatt tarthatták a várba menő utakat elzárva így minden kapcsolatot a külvilággal. Kopasz rádöbbsent, hogy ha nem jön segítségére felmentő sereg a biztos éhhalál vagy a szégyenteljes megadás vár rá, mert innen már nem menekülhetett el úgy, mint Adorjából. Az az út vezetett a völgyből ki, ami be is és azt a királyi csapatok ellenőrizték.

Várakozása nem is volt eredménytelen, mert az ostrom már javában folyt, amikor megérkezett veje, Moys a felmentő csapatokkal és ostrom alá vette a két ideiglenes erődítményt. Ezek közül az egyiket sikerült is elfoglalnia és parancsnokát, Apay fia Istvánt fogságba ejtenie, de a másikat olyan vitézül védte Joachim mester, hogy Moys nem tudta bevenni és a minden bizonnyal nagy veszteségek miatt fel kellett adnia az ostromot. Nem tudván többé segíteni apósán megmaradt csapataival elvonult a vár alól. Kopasz pedig nem sok-

¹¹³ CSORBA CSABA 1999: 239-240.

kal később a várban eluralkodó éhínség miatt megadta magát és további sorsát a király kegyére bízta. Ezzel gyakorlatilag 1318. elejére a lázadás minden résztvevője elnyerte büntetését. Dózsa a királyi megbízatásnak megfelelően rendet teremtett a Tiszántúlon és Erdélyben, valamint a lázadás vezetőjét is kézre kerítette. A király itineráriuma szerint 1318. elején Biharba látogat, feltehetően Sólyomkő bevételeinek hírére, hogy Dózsával előkészítsék egy átfogó Erdélyi hadjárat terveit. I. Károly kegyesen bánt a legyőzöttekkel. Bár birtokukat és címeiket nagyrészt elvesztették nem vette el életüket. Bunyitai még azt feltételezte, hogy Kopasz fogságba esése után a király kivégeztette.¹¹⁴ Kopasz azonban csak 1325-ben halt meg, testvére Beke pedig egy évvel később.¹¹⁵ Az 1318-as erdélyi hadjáratban még egy nagy ütközetet vívott Dózsa a lázadókkal Topánál Kolozsvár mellett,¹¹⁶ ahol Moys oldalán ismét feltűnik Petenye fia Péter, Lothard fiai és egyes adatok szerint maga Kopasz is, aki úgy látszik kiszabadult a király fogságából, de a történetek után sem tért jobb belátásra.¹¹⁷ A csata ismét Dózsa győzelmével végződik, melyet még a debreceninél is nagyobbának állít be az oklevél írója.¹¹⁸

Végleg sikerült tehát 1318 végére leszámolni a lázadókkal. Ezek után már csak az utóvédharcok voltak hátra, de a király könnyedén kiszorította ellenfeleit a hatalomból és végre elismertette uralmát Erdélyben, országa legnagyobb tartományában is. Gyakorlatilag csak az ősi és legerősebb ellenfél maradt állva az oligarchák közül, Csák Máté, akit azonban még az osztrák hercegekkel és a cseh királlyal kötött szövetségben sem sikerült legyőzni. Őt csupán a halál győzte le 1321-ben, de tartománya – akárcsak a többi oligarcháé - személyének összetartó ereje nélkül hónapok alatt a király kezébe került. Ezzel pedig immár megkezdődhetett a királyi hatalom új alapokra helyezése Magyarországon egy új, harcokban edződött nemesség segítségével.

¹¹⁴ BUNYITAI VINCE 1888: 149. Megjegyzés: Mint már fentebb utaltam rá akárcsak testvérének, Lórándnak sorsát illetően Kopasszal kapcsolatosan is tévedett Bunyitai.

¹¹⁵ ENGEL PÁL 2001 (A.): Megjegyzés: Borsa nem 1. Kopasz ága 1. tábla.

¹¹⁶ HÓMAN BÁLINT 2003: 254-256.

¹¹⁷ Megjegyzés: Petenye fia Péter részvételére lásd: FEJÉR GYÖRGY 1832 (B.): 292-295., Kopasz részvételéről: FEJÉR GYÖRGY 1832 (B.): 324-328., illetve Lothard fiaira vonatkoztatva: FEJÉR GYÖRGY 1835: 156-164.

¹¹⁸ NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHELY DEZSŐ 1871: 172-173.

Forrásjegyzék

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR

- 1313-1317 *MNL. DL. 57972. Péter Királynéi Tárnokmester által 1313-1317. II. 14. közöttre datált zárópecsétetes okirat.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár Q. szekció. Családi levéltárak P. szekcióból. Soós család tárából. Q. 170. Régi jelzet: Q. 170/197. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%2857972%29&a=list> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1315-1320 *MNL. DL. 70606. Egy 1315. VII. 1-re keltezhető dokumentum átirata, Károly Róbert által 1320. I. 19-re datált függőpecsétetes okiratán.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár Q. szekció. Családi levéltárak P. szekcióból. Perényi család tárából. Q. 148. Régi jelzet: Q. 148/21. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%2870606%29&a=list> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1315-1323 *MNL. DL. 102892. Egy 1315. XI. 20-án keltezett dokumentum átirata Károly Róbert által 1323. VI. 28-ra datálható függőpecsétetes okiratán.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár Q. szekció. Családi levéltárak P. szekcióból. Batthyány levéltár, Forgách család tárából Q. 387. Régi jelzet: Q. 387/7. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%28102892%29&a=list> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1315-1324 *MNL. DL. 70608. Egy 1315. VII. 1-re, illetve 1320. I. 19-re keltezhető okmány átirata Károly Róbert által 1324. I. 11-re datált eredeti függőpecsétetes dokumentumon.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár Q. szekció. Családi levéltárak P. szekcióból. Perényi család tárából

- Q. 148. Régi jelzet: Q. 148/23. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%2870608%29&a=list> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1316 *MNL. DF. 259804. Károly Róbert által 1316. V. 27-én kiadott zárópecsétes okmánya.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteménye U. szekció. Révay családi központi levéltára. U. 587. Régi jelzet: U. 587/Gyulay 1. 18. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%28259804%29&s=DAT&m=0&a=rec> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1317 *MNL. DL. 96064. Dózsa alszolgabíró és fogott bírói társai által 1317. VI. 21-én kiadott okmány.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár Q. szekció. Családi levéltárak, állagtalán fondokból. Vay család, berkeszi tárából. Q. 203. Régi jelzet: Q. 203/42. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%2896064%29&a=list> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1321-1324 *MNL. DL. 62169. Egy a Váradai káptalan által 1321-ben kiadott dokumentum 1322. I. 4-re keltezett átirata egy Károly Róbert által 1324.V.2. kiadott függőpecsétes okmányon.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár Q. szekció. Családi levéltárak P. szekcióból. Ibrányi család tárából. Q. 89. Régi jelzet: Q. 89/8. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%2862169%29&a=list> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1322-1323 *MNL. DL. 99897. Egy az Egri káptalan által 1322. V. 12-én kelt dokumentum Károly Róbert által 1323. VIII. 30-án készült függőpecséttel ellátott átirata.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár Q. szekció. Családi levéltárak P. szekcióból. Batthyány levéltár, Acta antiqua tárából. Q. 383. Régi jelzet: Q. 383/BALOG 2 4 2 A. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.ar>

- [canum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%2899897%29&a=ist](http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%2899897%29&a=ist) Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1323 *MNL. DF. 254779. Károly Róbert által 1323. III. 26-án kiadott függőpecsétetes okmány.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjtemény U. szekció. Eredetije Románia Arhiva Istorică a Filialei Din Cluj a Academiei RR., korábban Erdélyi Múzeum Egyesület egykori levéltára. Wesselényi család, göröcsöni tára. Oklevelek U. 506. Régi jelzet: U. 506/5. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%28254779%29&a=list> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1324 *MNL. DL. 57272. Szatmár városa által 1324. IX. 10-én kiadott zárópecsétetes okirat.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár Q. szekció. Családi levéltárak P. szekcióból. Soós család tára. Q. 170. Régi jelzet: Q. 170/73. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%2857272%29&s=DAT&m=0&a=rec> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.
- 1325-1326 *MNL. DF. 265464. Egy 1325. V. 5-re és 1325. IX. 7-re keltezhető dokumentum átirata Károly Róbert által 1326. II. 7-re datált eredeti függőpecsétetes okmányán.* Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjtemény U. szekció. Eredetije Szlovákia Štátny archív v Levoči Andrassy család, krasznahorkai tára: Mohács előtti oklevelek U. 618. Lásd még: A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&q=JELZ%3D%28265464%29&a=list> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. XII. 4.

Irodalomjegyzék

BENDA KÁLMÁN (Szerk.):

- 1981 *Magyarország történeti kronológiája I. - A kezdetektől 1526-ig.* In: BENDA KÁLMÁN (Szerk.): Akadémiai kiadó Budapest. 1-350.

BLAZOVICH LÁSZLÓ – GÉCZI LAJOS (Szerk.):

- 1991 *I. Károly király (H, Da, C, Ra, Se, G, L, Co, Bu. princ. Sal. mont. S. Ang. d.) 1323. augusztus 30-án tudatta, hogy Pentek fia Vgrin szolgálatai fejében a Borsod megyei Berenthe birtokot kérte, amely Erney fia Istváné és annak fiaié volt, de hűtlenségük miatt a király adományozása alá került. A király meghagyta az egri kápt-nak, hogy Benedek fia Balyar királyi emberrel derítsék ki, hogy valóban a király adományozása alá tartozik-e az említett birtok, és ha igen, akkor a határokat járják be és Vgrin-t iktassák be. Miután az egri kápt. 1322. május 12-én jelentette, hogy május 10-én Vgrin-t ellentmondás nélkül beiktatta, a király új és autentikus kettős pecséttel ellátott oklevélben neki adományozta a birtokot az alábbi szolgálataiért. Vgrin uralkodásának kezdete óta támogatta a királyt. Miután a cseh király fia a király iránti hűtlenek segítségével a szent koronát Csehországba vitte, és a király annak visszaszerzéséért támadást indított, Vgrin vérét hullatta és dicsőséges szolgálatokat tett. A hűtlenek által tartott Esztergom várának ostromakor a király szeme láttára hősiezen harcolva a várvédők kövekké súlyosan megsebesítették. Midőn Dausa egykori nádor a király iránt akkor hűtlen Kopaa, Beke és Lothard fia Pál ellen csatát vívott, Vgrin súlyosan megsebesült, testvére, Imre pedig meghalt. A királyi sereg kapitányai (vezérei) győzelmet aratva az ütközetben Kopaa és Lothard fia Pál két zászlóját, kilenc levágott ellenséges fejet és az Vgrin által elfogott két kapitányt Vgrin-nal a királynak a győzelem jeleként megküldték. Kelt László mr., fehérvári prépost, alkancellár keze által. III. Kai. Sept. Méltóságnévsor. A.*

Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1323. VII. kötet. 431. számú okirata. 201. oldal. In: BLAZOVICH LÁSZLÓ – GÉCZI LAJOS (Szerk.): Budapest-Szeged. 1-514.

BOROSY ANDRÁS

1962 *A XI-XIV. századi magyar lovasságról.* Hadtörténeti Közlemények. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata. In: MUCS SÁNDOR (Főszerk.): IX. évfolyam II. szám. 119-174.

BUNYITAI VINCE

1883 *A váradi püspökség története. II. kötet. Káptalanok, monostorok a püspökség alapításától 1566. évig.* Nagyvárad.

1888 *Kopasz nádor. Életrajz a XIII-XIV. századból.* Századok. A Magyar Történelmi Társulat Közlönye. In: SZILÁGYI SÁNDOR (Szerk.): XXII. évfolyam 15-32., 129-155.

CSORBA CSABA

1999 *Legendás váraink.* In: Csokonai Attila (Szerk.): Magyar Könyvklub Budapest 1-344.

DERENCSENYI DEZSŐ – CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

1986 *Képes Krónika.* „Pro Memoria” sorozat. In: KATONA TAMÁS (Szerk.): Európa Könyvkiadó Budapest. 1-561.

ENGEL PÁL

1988 *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen. (1310-1323.).* Századok. A Magyar Történelmi Társulat Közlönye. In: PÁL LAJOS (Szerk.): CXXII. évfolyam 1-2. szám. 89-146.

2001 (A.) *Középkori magyar genealógia.* Magyar Középkori Adattár. Arcanum Digitéka Kiadó. CD-ROM.

- 2001 (B.) *Magyarország világi archontológiája 1301-1457.* Magyar Középkori Adattár. Arcanum Digitéka Kiadó. CD-ROM.

FEJÉR GYÖRGY írói nevéen GEORGII FEJÉR

- 1830 (A.) *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. V. könyv 3. kötete.* Buda. 1-520.
- 1830 (B.) *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. VI. könyv 1. kötete.* Buda. 1-400.
- 1830 (C.) *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. VI. könyv 2. kötete.* Buda. 1-440.
- 1832 (A.) *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. VIII. könyv 1. kötete.* Buda. 1-626.
- 1832 (B.) *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. VIII. könyv 2. kötete.* Buda. 1-688.
- 1835 *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. VIII. könyv 5. kötete.* Buda. 1-320.

FÜGEDI ÉRIK

- 1977 *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon.* In: SZÜCS JENŐ és VÖRÖS ANTAL (Szerk.): Akadémiai Kiadó Budapest. 1977. 1-218.
- 1986 *Ispánok, bárók, kiskirályok.* In: FAZAKAS ISTVÁN (Szerk.): Magvető Könyvkiadó. Budapest. 1-421.

GYÁRFÁS ISTVÁN

- 1873 *A jász-kunok története Kr. u. 884–1301-ig. II. kötet.* Nyomatott SZILÁDY KÁROLY fiánál. Kecskemét.

HÓMAN BÁLINT

- 2003 *A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában.* A Budavári Tudományos Társaság által 1921-ben kiadott mű reprintje. Nap Kiadó Bt. Budapest. 1-326.

IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ

- 1880 *Hazai Okmánytár VII. kötet.* Nyomatott Kocsi Sándornál. Budapest. 1-496.

KARÁCSONYI JÁNOS

- 2003 *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* Arcanum Történelem DVD, Arcanum Digitéka Kiadó.

KNAUZ., FERDINANDUS – CRESCENS DEDEK., LUDOVICUS

- 1882 *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 1273-1321. II. kötet.* Strigonii 1-883.

KOMÁROMY ANDRÁS

- 1891 *Dózsa nádor és a Debreczeni család.* Turul. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye. In: FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ (Szerk.): IX. kötet. Kiadja: A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. Budapest. 1-9., 67-78.

- 1903 *Levéltári kutatások 1216-1717. 1. közlemény.* Történelmi Tár. Új folyam IV. In: KOMÁROMY ANDRÁS (Szerk.): Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Budapest. 118-137.

KRISTÓ GYULA

- 1973 *Csák Máté tartományúri hatalma.* Akadémia Kiadó Budapest. 1973. 1-252.
- 1978 (A.) *Kán László és Erdély.* Valóság. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Havi Folyóirata. XXI. évfolyam 11. szám. In: VITÁNYI IVÁN (Szerk.): Hírlapkiadó Vállalat Budapest. 82-96.
- 1978 (B.) *A rozgonyi csata.* Akadémiai Kiadó Budapest. 1-112.
- 1979 *A feudális széttagolódás Magyarországon.* In: dr. Halász Margit és Balla Imre (Szerk.): Akadémiai Kiadó Budapest 1979. 1-242.

- 1986 *Csák Máté.* In: HECKENAST GUSZTÁV (Szerk.): Gondolat Könyvkiadó Budapest. 1986. 1-207.
- 2000 *Középkori históriák oklevelekben, 1002-1410.* Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1. Második átdolgozott kiadás. In: KRISTÓ GYULA (Szerk.): Kiadja JATE Középkori Magyar Tört. Tsz. Szegedi Középkorász Műhely Szeged. 1-414.

KRISTÓ GYULA (Szerk.):

- 1990 *Egy 1301. január 15-én Budán kelt okmányban Ágnes királyné (H) (3. die oct. Epiph. d.), férje, III. András király (H) halála után, az óbudai (de veteri Buda) királyi palotáról való gondoskodást – Domokos mr., Roland vajda királynéi tárnokmr., Tamás nyitrai és barsi c., Kamarun-i Pál mr., Lukács fia László mr., Pál mr. kalocsai prépost, a királynéi udvar alkancellárja és Miklós mr. boszniai prépost kérésére – soproni (de Suprunyo) István mr.-re bízta, aki saját költségén a fa- és a kőmunkákat elvégezte. A fentiek ígéretet tettek arra, hogy István mr.-nek a palota megóvása és építése érdekében eszközölt kiadásait megtérítik számára. D. Bude, 3. die oct. predictarum, a. d. 1301.* Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1301-1305. I. kötet. 7. számú okirata. 45. oldal. In: KRISTÓ GYULA (Szerk.): Budapest-Szeged. 1-534.
- 1992 *Ottó király 1307. március 4-én megfontolta hívei, Tamás fiai: Kupaz nádor, Beke mr. és László mr. rokonának, András c. fia Dousa mr.-nek a hűségét, neki adta egy örökös nélkül elhalt ember Elep földjét v. birtokát, amely Dousa, valamint Vrdung fiai: Pál és Gergely szomszédságában fekszik. Erről a király kettős pecsétjével megerősített oklevelet adott ki. Kelt Miklós mr., a győri Szt. Adalbert(-egyház) prépostja, udvari alkancellár keze által, a. d. 1307., IV. Non. Marc., országlása 2. évében.* Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1306-1310. II. kötet. 131. számú okirata. 63. oldal. In: KRISTÓ GYULA (Szerk.): Budapest-Szeged. 1-618.

1996

Károly Róbert (H) 1315. július 1-én, Temesváron a neki gyermekkorától kezdve kedvében járó Dénes fia Tamás mr. Bereg-i és Hugacha-i c.-nek adta Zeuleus és Nylaab várak megszerzésében kimutatott szolgálataiért a Szatmár m.-i Iwank és Hermanzeg birtokokat az Iwank-i vámmal együtt, elvéve azokat hűtlenségük miatt Kopoz nádortól és fiától, s megígérte a privilégium kiadását. D. in Themeswar, f. III. prox. p. fe. B. Johannis Bapt., a. d. 1315. A. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 114. számú okirata. 49-50. oldal. Továbbá: Dausa mr. Zabolch-i curialis c. és az odavaló 4 bíró 1316. augusztus 3-án Oroson kelt dokumentumban hírül adták, hogy július 20-án azon pert, amelyet Pelpart-Pelbart és László fia János indítottak Sándor mr. fia Miklós ellen, 15 nappal elhalasztották, majd a felek elébük visszatérve fogott bírák ítélete szerint megegyeztek, egymásnak elégtételt adtak, s a bírságot megosztva fizették. D. in Orus, III. f. prox. p. ad vincula S. Petri, a. d. 1316. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 310. számú okirata. 120-121. oldal. Valamint: Károly király (H, Da, C, Ra, Se, G, L, Cu, Bu), 1317. január 2-án mivel Pethena-Pethene fia Péter letért a hűség útjáról, Kopoz volt nádorhoz csatlakozva annak minden, a király elleni akciójában részt vett, a király híveinek – kivált Mihály fia Mychk mr.-nek, Sarus-i c.-nek és királyi várnagynak serviens-e, Sbuga-i László fia Miklós megölésével, más serviens-ei bebörtönzésével és elfogásával – sok kárt okozott, végül pedig Kopoz volt nádorral együtt Károly király ellenében idegen fejedelem segítségét kérte, külföldi erőt akarván a király és az ország ellen igénybe venni, ezért Zemplyn m.-i Strachvna, Keekmezey, Nogdamasa, Kyusdamasa és Geregynne birtokait a Strachynna falubeli vámmal Pétertől hűtlensége miatt elveszi, és Mychk mr.-nek adja hű szolgálataiért: a király gyermekkorától mellette állt, a Máté volt nádor elleni csatában férfián harcolt, elfogta – többek között – Marcus fia István fia Péter mr. serviens-ét, akinek akkor a király iránt ellenséges seregei a királyi

székhelyül szolgáló Buda városát naponta támadták, akit a király fővesztésre ítélt, elfogta továbbá néhai Herricus bán fiainak 17 serviensét, akik Keurus falu lerombolására törtek, ahol Mychk mr. súlyosan megsebesült és 2 nemes serviens-e meghalt. Erről a király kettős pecsétjével megerősített oklevelet adott ki. Kelt János mr. fehérvári prépost, udvari alkancellár keze által, a. d. 1317., IV. Non. Jan., országglása 17. évében. A. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 385. számú okirata. 147. oldal. Illetve: Dousa mr., 1317. június 18-án Debrecenben mint a király személye helyett eljáró bíró és c. a nemesek 5 m.-jében (Bihar-ban, Zabolch-ban, Szatmárban, Zemplénben és Zovnuk-ban), valamint más, vele együtt ülésező társai azon perben, amely Komorzanus fia Komorzanus, ill. Chepanus fia Cosmas, Abraam fia János v. Mikus fia Egyed között folyt Éliás özvegye hozománya és jegyajándéka ügyében, fogott bírák békítése eredményeképpen olyan megegyezésre jutottak, hogy Komorzanus fia Komorzanus 2 részletben (aug. 22-én és nov. 8-án) 25-25 M.-t, összesen 50 M.-t tartozik fizetni a másik félnek részint dénárban, részint természetben Dousa mr. előtt Debrecen faluban; ha az első határnapot elmulasztja, birsagium-ot fizessen, ha pedig a másodikat, akkor kétszeresen. D. in Debrecen, sabb. prox. an. festivitatem B. Johannis Bapt., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 495. számú okirata. 188. oldal. Továbbá: Károly király 1317 júniusában utasította Dausa mr.-t, hogy a hozzá tartozókkal rövid idő alatt induljon el a hűtlenek ellen. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 480. számú okirata. 182. oldal. In: KRISTÓ GYULA (Szerk.): Budapest-Szeged. 1-366. Valamint: Dausa mr., 1317. június 18. körül? (Hajdú-)Böszörményben mint a király személye helyett eljáró bíró és c. a nemesek 5 m.-jében (Bihar-ban, Zabolch-ban, Szatmárban, Zemplénben és Zownuk-ban) közli rokonaival, Boxa c. fia Miklós c.-szel és Tamás c. fia László mr.-

rel, hogy a királytól kapott levélnek (1. 480. szám) megfelelően siessenek jól felfegyverzett servienseikkel és szekerekkel a király szolgálatára. D. in Bezermen. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 496. számú okirata. 188. oldal. Illetve: Károly király (H) 1317. július 1-én Adorján vára alatt keltezett oklevelében Draagh fia Bethlen c. kérésére, aki testvéreit (fratres uterini), Dénest és Pétert is képviselte, megígéri, hogy visszaadja azok Nyitra és Trenchén m.-ben levő örökölt Raychan, Seelchan, Apáty, Lipolnuk, Berench, Lyuky, Basmán birtokait, amelyeket a hűtlen Trenchen-i Péter fia Máté elfoglalt, amennyiben azokat a részeket visszaszerzi uralma alá, és egyetlen más kérelmezőnek sem adományozza el sérelmükre. D. sub castro Adryan, 3. die fe. BB. Petri et Pauli ap., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 505. számú okirata. 191. oldal. Továbbá: Károly Róbert (H, Da, C, Ra, Se, G, L, Cu, Bu) 1317. augusztus 2-án Szegeden keltezett okmányában Tamás esztergomi érsek, örökös esztergomi c. kérésére kettős pecsétjével megerősített privilégiumban átírta és megerősítette saját 1315. aug. 1-jei nyílt oklevelét (1. 131. szám) Komáromvár és districtus Tamás és az esztergomi szentegyház számára történt adományozásáról. D. in Zugudino. János mr. fehérvári prépost, Kukulieu-i főesp., udvari alkancellár keze által, IV. Non. Aug., a. d. 1317., országglása 17. évében, Tamás lévén az esztergomi érsek, örökös esztergomi c., a kalocsai szék üres, Imre a váradi, Ágoston a zágrábi, István a veszprémi, János a nyitrai püspök, a váci szék üres, Márton az egri, Miklós a győri, Benedek az erdélyi, Benedek a csanádi, László a pécsi, György a szerémi püspök, Demeter a királyi táraokmr., Domokos a nádor, Péter a királyi lovászmr., Lampert a királyi országbíró, Péter a királynéi tárnokmr. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 530. számú okirata. 200. oldal. Lásd még: Károly Róbert (H) Komáromvár mellett 1317. szeptember 5-7. között – mivel Cholnuk falut a Nyulak szi-

geti apácák kérésére a Boldogságos Szűz iránt érzett tisztelete miatt, akinek tiszteletére szentelt egyházban szolgálták az Istent az apácák, minden jogtalan megtartóztatótól, kivált István fia Pétertől és várnagyától, Kernén fia Lőrinctől elvéve védelme alá vonta – utasította a várnagyokat, c.-eket, bírakat, helyetteseiket és bárki mást, hogy a Cholnuk-i népektől sem ők, sem officialis-aik se collecta-t, sem bármiféle adót ne szedjenek be, hagyják őket a korábbi királyok (H) által biztosított szabadság szerint élni. A Cholnuk-i népek senkinek ne adjanak collecta-t, csak a királyi parancsot fogadják el. D. prope castrum Kumarun, f. prox. an. fe. Nat. B. virginis, a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 563. számú okirata. 211-212. oldal. Továbbá: Komárom mellett 1317. szeptember 25-én Károly király (H) előtt László pécsi püspök, frater-ei: László és Fülöp mr.-ek, Miklós Csek-i pap, András fiai: Herbordus c., Péter és András, a püspök serviens-ei, ill. Lőrinc fia Phihem mr. előadták, hogy azon perükben, amelyet mr., Herbordus indítottak Phihem mr. ellen az országbíró előtt azon károk ügyében, amelyeket Lőrinc mr. halála után Phihem mr. és serviensei okoztak a püspöknek, fraterének, serviens-einek és az említett papnak, a fogott bírák – a püspök részéről Benedek fia Tamás mr., Sándor fia Miklós mr., Csimba (dict.) István mr. és Dénes fia János, Phihem mr. részéről Endre bán fia Mortunus mr., Tamás fia Pál mr., Imre fia Pál mr., Márton bán fia Imre mr. – nov. 25-én Csapa faluban, Vajda (Vajuoda) fia Miklós királyi ember és a (pécsjváradai konvent embere jelenlétében ítélkezi fognak, de a fogott bírák közül már 1-1, ill. 2-2 ember elégséges az ítélkezéshez; amelyik fél eláll a nemesek ítéletétől, perbe lépés előtt 50 M.-ban marasztaltassék el. Ugyancsak 50 M. büntetést fizessen az a fél is, amelyik nov. 25-ig a másik félnek károkat okozna. D. prope Camarum, in domin. prox. an. fe. B. Michaelis arch., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 571. számú okirata. 214. oldal. Valamint: Komárom mellett 1317.

szeptember 29-én Tamás esztergomi érsek, örökös esztergomi c. Wernhardus testvér, a német lovagrend bécsi rendházának commendator-a kérésére pecsétjével megerősített oklevélben átírja [II.] András király (V) 1222. évi oklevelét, hogy amennyiben Wernhardus elveszítené, legyen példánya, továbbá mert az utakon leselkedő veszélyek miatt nem merte szállítani. *D. prope Kamarinum, in fe. B. Michaelis arch., a. d. 1317.* Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 579. számú okirata. 217. oldal. Illetve: *Károly király (H) 1317. szeptember 30-án Komáromvár alatt Chemen fia Dénes fiai: Miklós és Gergely kérésére és hű szolgálataikért pecsétjével megerősített nyílt oklevélben átírta, érvényesítette és megerősítette híve, Omode volt nádor 1298. jún. 28-i privilégiumát arról, hogy őket az Wng-i vár jobbágyságából kivette. D. sub castro Kamarun, in crastino B. Michaelis arch., a király privilégium kiadását ígéri, a. d. 1317.* Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 581. számú okirata. 218. oldal. Továbbá: *Komáromvár mellett 1317. szeptember 30-án Tamás esztergomi érsek, örökös esztergomi c. és János nyitrai püspök, örökös nyitrai c. közölték, hogy Károly király (V) a hűtlen Máté volt nádor, a király fő ellenfele által vásárlás hamis címén, hatalmaskodás révén tartott Berench várát, mihelyt kezére jutott, hűségéért Vörös Abraham c.-nek visszaadni ígérte, amit az oklevéladók jelenlétében vissza is adott (I. 578. szám); mivel Máté Abraham c. 2 testvérét és sok rokonát megölte hűsége miatt, továbbá birtokait lerombolta, elnéptelenítette, Vereswar várát felégette, kárai ellenszolgáltatásául a király a Pozsony m.-i Saswar és Baracka birtokokat neki adta és Abraham c.-t azok birtokába bevezette. Erről Tamás érsek és János püspök a király utasítására autentikus pecsétjükkel megerősített oklevelet adtak ki. D. prope castrum Kamarun, in crastino B. Michaelis arch. in authumno, a. d. 1317.* Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 583. számú okirata. 218-219. oldal. Lásd még: *Komáromvár alatt*

1317. október 1-én Károly király (H) a passauai egyházmegyei Au.-i ciszterci rendi Szt. Kereszt-monostor apátja, János testvér és testvérei kérésére és azon tisztelettől vezérelve, amellyel más királyokhoz (H) hasonlóan viseltetett a Szt. Kereszt-egyház iránt, a Vogelndorf (Wogelndorf) és Potesdorf földeket adományként – elemosina – ezen egyháznak juttatta, s privilégium kiadását ígérte. D. sub castro Kamarun, 3. die festivitatis B. Mychaelis arch., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 584. számú okirata. 219. oldal. Továbbá: A Komárom előtti táborban 1317. október 8-án Frigyes római király a frater-e, Károly király (V) által a passauai egyházmegyei ciszterci rendi Szt. Kereszt-monostor számára biztosított kiváltságokat és szabadságokat – mivel annak apátja, (János) és konventje elődei Au. és Stájeró hercegei iránt, valamint iránta hűek és odaadóak voltak – a maga és frater-ei, Au. hercegei nevében megerősítette, s utasított mindenkit, kiváltképpen a pozsonyi bírót, az esküdteket és a polgárokat, hogy senki ne zaklassa a monostort, s a pozsonyi polgárok a monostor jogait tartsák tiszteletben. Erről Frigyes pecsétjével megerősített oklevelet adott ki. D. in castris an. Gumaren, VIII. Id. Oct., a. d. 1317., országlása 3. évében. A. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 590. számú okirata. 222. oldal. Illetve: Károly Róbert (H) Komáromvár alatt 1317. október 10-én utasította az erdélyi Szt. Mihály arch.-egyház kápt.-ját, hogy – mivel neki Gábrriel fia Tamás fia János mr. elmondta: Raphael fia Pál fia Tamás rokona és serviens-e, József fia Miklós házára rontott, őt és feleségét kezén, lábán megcsonkította, Tamás és apja, Pál Lazar faluban 400 disznót, 16 ökröt, 8 lovat elvettek, Hungucha (dict.) Péter nevű serviens-ét közúton 3 sebbel megsebesítették, a Lazar föld 8 régi határát megsemmisítették, 8 új határt állítottak fel, a hozzá tartozó földeket felszántatták, serviens-ei és jobbágysai közül többeket megverték, e föld bizonyos részén a régi határokat lerontották, a határokon belül megszálltak, népeket gyűjtöttek

oda, s per folyt köztük – küldte ki tanúságtételre hites emberét, akinek jelenlétében Nabrod-i Miklós királyi emberét bizta meg az igazság kiderítésével, s erről a király írásos jelentést kért. D. sub castro Komaron, f. II. prox. p. oct. B. Michaelis arch., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 591. számú okirata. 222. oldal. Valamint: Komáromvár alatt 1317. október 21-én Károly király (H) kérésére Somos-i György fia János mr.-nek adta hű szolgálataiért Sydoupataka falujában a keddi napokon tartandó vásárt, s privilégium kiadását ígérte. D. sub castro Kamarun, in fe. 11 milium virg., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 601. számú okirata. 227. oldal. Lásd még: Komáromvár alatt 1317. október 21-én Károly király (H) Somos-i György fia János mr. kérésére hű szolgálataiért Wyuar m.-i Sydoupataka falusi jobbágysai számára azon szabadságokat adta, amelyeket a Cassa-i és Gylnichbanya-i hű királyi polgárok élveztek, s privilégium kiadását ígérte a Sydoupataka-i hospes-ek számára. D. sub castro Kamarum, in fe. 11 milium virg., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 602. számú okirata. 227. oldal. Továbbá: Károly Róbert (H, Da, C, Ra, Se, G, L, Co, Bu) 1317. október 23-án Bolugh nb. Iwanka fia Miklós fiainak: Péter mr. Purustyan-i vámagynak, László mr.-nek, Miklós mr. Hatzak-i várnagynak és c.-nek, Pál mr. somogyi c.-nek, valamint Dénesnek a király iránt Mo.-ra jövelele óta teljesített hű szolgálataikért – abban a csatában, amelyet a király Trenchen-i Máté hadereje, Omode volt nádor fiai, Miklós fia Demeter és Aba ellen Ruzgun-nál vívott, Péter, László, Miklós és Pál mr.-ek érdemeket szereztek, testvérük (fráter uterinus), Beke súlyosan megsebesült, Pál mr. alól pedig a király istii színű lovát megölték; Pál mr. a király más híveivel együtt Tivadar bánt megkötözve Mychald vára alá küldte, Pál mr. a bánt a vár alatt lófarkon vonszoltatta, e Tivadar fia János a Budinium-i dozpoth [5:

despota] haderejével Pál mr. és a király más hívei ellen csatát vívott, Pál mr. győzelmet aratott, s a győzelem jeléül János és a dozpoth emberei közül foglyokat küldött a királyhoz; amikor Miklós és Pál mr.-ek László volt erdélyi vajda akkor hűtlen fiai, valamint István fiai: Miklós, Fülöp és János ellen Dewa vára előtt csatát vívtak, Miklós és Pál hűségeseen harcoltak, Pál mr. súlyosan megsebesült – adta az örökös nélkül meghalt Sebretus fia Erdeu-Erdew összes birtokát, a Pest m.-i Zeud, Gud és Kezeu birtokokat, a Nógrád m.-i Neutych és Wsa falvakat, Zombor-t a Tyza folyó mellett Zemlyn m.-ben, Kolusmonustura-t a Bors m.-ben levő Bari falu mellett. Erről kettős pecsétjével megerősített oklevelet adott ki. Kelt János mr. fehérvári prépost, udvari alkancellár, kükkülei főesp. keze által, a. d. 1317., X. Kai. Nov., országlása 17. évében. A. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 605. számú okirata. 228-229. oldal. Illetve: Károly király (H) 1317. október 24-én Komáromnál az esztergomi és kalocsai érsekeknek, valamint Mo. más püspökeinek megengedte és elfogadta, hogy a tizedek, az egyházi javak, birtokok, vámok és egyéb jogok megtartóztatóit, a jogtalanságok elkövetőit közösen v. egyenként egyházi fenyítéssel sújtsák v. elégtétel adására kényszerítsék. A kiközösítetteket elkerüli és oda hat, hogy mások is kerüljék el udvarában és udvarán kívül. Erről szóló oklevelét pecsétje felfüggesztésével erősítette meg. D. apud Kamarun, f. II. prox. an. fe. B. Demetrii mart., a. d. 1317. A. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 606. számú okirata. 229. oldal. Valamint: Komárom alatt 1317. október 28-án Károly király (H) – hivatkozva Dausa mr. bihari és Zaboch-i c. neki levélben (1. 610. szám) megküldött ítéletére, továbbá bárói ítéletére – visszaadta hívei, Mihály mr. fiai: István és testvérei számára birtokaikat, s utasítja a király személyében eljáró Dousa mr.-t, hogy őket pártfogásába véve védelmezze meg, birtokaik minden jogát biztosítsa számukra. D. sub Cumarum, in fe. BB. Simonis et Jude ap. Anjou-kori oklevéltár. Docu-

menta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 611. számú okirata. 231. oldal. Lásd még: *Komáromvár alatt 1317. október 28-án Károly király (H) – Sopron királyi város és a benne lakó polgárok javát tartva szem előtt – a Kamarun vár alatt a hadjáratban vele együtt levő prelátus-okkal és bárókkal együtt akként rendelkezett, hogy a városnak a communitas kárára elvett és elfoglalt minden joga, dénárjövédelme és ingatlana adassék vissza; a polgárok közti meghasonlások, pártütések szűnjenek meg, aki közülük ellentéteket támaszt, királyi büntetésnek néz elébe; a város communitas-a közös akarattal válassza a bírót és az esküdteket, irántuk az elector-ok illő tiszteletet tanúsítsanak, utasításaiknak engedelmeskedjenek, aki pedig nem így tenne, a városi törvény és szokás szerint nyerje el büntetését; a bíró és az esküdtek ítélete alapján az okozott károkért mindenki elégtételt adjon; a polgárok anyagi lehetőségük, javaik mennyisége alapján fizessék az adót. A király mindezen rendelkezések betartását írta elő a soproni polgárok számára. D. in fe. BB. ap. Symonis et Jude, sub castro Kamarun, a. d. 1317.*

Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 612. számú okirata. 231. oldal. Továbbá: *Károly király (H, Da, C, Ra, Se, G, L, Cu, Bu) Peech-i Hurusow-i (dict.) 1317. október 30-án kelt oklevelében László c., Peech-i Ivanka c. fia János mr., továbbá Aladár fiai: Tamás és Miklós mr.-ek, Péter fiai: Mihály és István kérésére az örökös nélkül meghalt Wecche-i Bertalan és Vrbanus- Vrbanus Nyitra m.-i Wecche, Turmuch, Mezeukezew, Bankezewe-Bankezew, Kisateluk, Zelenchen-Szelenchen, 2 ~ 1 Zerbuch, Belhuzth és Jardan, valamint a Pozsony m.-i Gaan, Kusbud és Neek birtokokat hű szolgálataikért – László c.-t a hűtlen trencsényi Péter fia Máté elfogta, megkínózta, László c. egy ujját elvesztette, 3 ezer M. árán szabadult a fogságból, összes birtokait hátrahagyva a hűtlenek pusztításának, továbbá amikor Tamás fia Kopolz volt nádor és testvérei a királlyal szembefordultak, és az uralkodó más váraik között Adryan várat ostromoltatta, e vár alatt Já-*

nos mr. és 3 serviens-e sebesült meg súlyosan a király és bárói szeme láttára – nekik adta. Erről kettős pecsétjével megerősített oklevelet adott ki. Kelt János mr. fehérvári prépost, udvari alkancellár, Kukulew-i főesp. keze által, a. d. 1317., III. Kai. Nov., országglása 17. évében, Tamás esztergomi érsek, örökös esztergomi c., László kalocsai érsek, királyi udvari kancellár, István veszprémi, Miklós győri, László pécsi püspök, Demeter királyi tárnokmr., Domokos nádor, Lampert királyi országbíró, Conpoldus fia Péter királynéi tárnokmr. jelenlétében. A. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 615. számú okirata. 232-233. oldal. Az idézett műben lásd még: Komáromvár alatt 1317. november 1-én Károly Róbert (H) utasította a mindenkori Vng-i c.-eket, hogy Pank-i Jakab c. fiait: Dobovv és János mr.-eket – akiket hű szolgálataikért kivett az Vng-i c.-ek ítélkezése és joghatósága alól –, valamint a hozzájuk tartozókat ne kényszerítsék senkivel szemben, semmilyen ügyben bíróságuk elé, s aki ellenük pert indít, a király különös jelenléte előtt tegye, s részükről minden panaszosnak a király szolgálatat igazságot. D. sub castro Kamarun, in fe. 00. SS., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 617. számú okirata. 233. oldal. Valamint: Komáromvár mellett 1317. november 2-án Károly király (H, Da, C, Ra, Se, G, L, Co, Bu) a pozsonyi kápt.-t képviselő Tamás mr. pozsonyi örkanonok kérésére kettős pecsétjével megerősített privilégiumban átírta és megerősítette Tamás esztergomi érsek, örökös esztergomi c. és az esztergomi kápt. 1316. febr. 8-i oklevelét (1. 237. szám) Zoruoserem, Semkethekuta, Haruskuuth és Kurtueles halászhelyekről, valamint Cheuzveyz halászhelyről, amely privilegialis oklevelet IV. Béla király adományáról IV. László király megerősített. D. prope Kamarun, János mr. fehérvári prépost, udvan alkancellár, küküllei főesp. keze által, IV. Non. Nov., a. d. 1317., országglása 17. évében. A. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV.

kötet. 618. számú okirata. 233-234. oldal. Továbbá: *Komáromvár alatt 1317. november 3-án Károly király (H) Roland nádor fia Deseu mr. serviens-e, Erney fia Iwanka kérésére és ura, Deseu mr. hű szolgálataiért – aki elpanaszolta, hogy Trenchen-i Máté, a király ellensége apját, Erney-t és rokonát, Péter fia Jánost megölette, összes birtokait jogtalanul elfoglalta és a dokumentum keltezésekor is még ott állomásozott – Zygh, Kereskyn, Keseu, Neged, Farkasd, Nytriche és Zeuldvar birtokokat és a többit is neki visszaadta. A király privilégium kiadását ígérte. D. sub castro Kamarun, 3. die fe. 00. SS., a. d. 1316. (1317.) Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 622. számú okirata. 235. oldal. Illetve: *Károly király (H) 1317. november 3-án Komáromban Jakab kérésére Deseu mr. hű szolgálataiért visszaadta Roland nádor fia Deseu mr. serviens-e, Farkasius fia Jakab számára a Garan mellett Boors m.-ben levő Sarou vásárolt birtokát, amelyet a hűtlen Trenchen-i Máté erejével Egyed fia Bede elfoglalt és elfoglalva tartott még a dokumentum keltezésekor is, elvéve azt Bede-től, s privilégium kiadását ígérte. D. in Camarun, 3. die 00. SS., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 623. számú okirata. 235-236. oldal. Lásd még: *Komáromvár alatt 1317. november 5-én Károly király – H – előtt Tamás fia László mr. a maga és testvére, Donch nevében, továbbá György fia János és testvére, Péter bevallották: rokonuk, Tamás fia Synke (Sinka) mr., apjuk, az említett Sowar-i György c. nőtestvérének fia számára szolgálataiért: derekasan harcolt III. András király – H – idején Bécs vára előtt a németek ellen György c.-ért, amikor pedig egy Wythk nevű cseh hatalmas – potens – György c.-t és öket, akik zsenge korban voltak, üldözte, és Sowar (Souar) birtokukat el akarta tőlük foglalni, Synke (Sinka) mr. érettük szembeszállt a csehvel, így az sem személyüknek, sem birtokuknak nem árthatott, valamint a rokonság okán a Sowar birtokuk jövedelméből évi 60 M.-t adnak, miként már apjuk, György c. neki adta, s felhatalmazták***

Synka (Sinka) mr.-t, hogy erről királyi privilégiumot nyerjen. D. sub castro Kamarun (Camarun), sabb. prox. p. fe. 00. SS., a. d. 1317. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 625. számú okirata. 236-237. oldal. In: KRISTÓ GYULA (Szerk.): Budapest-Szeged. 1-366. Valamint: *Károly király (H) 1317. december 13. Temesváron Egyed fiai: Iwan és Simon mr.-ek kérésére hű szolgálataikért, amelyeket a Tamás-fiak ellen a Debrechen előtti csatában és Adrián vár alatt neki teljesítettek, nekik adta a Bihar m.-i Bankyghaz földet-birtokot, s a privilégium kiadását megígérte. D. in Themeswar, in fe. B. Lucie virg., a. d. 1317.* Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 657. számú okirata. 249. oldal. In: KRISTÓ GYULA (Szerk.): Budapest-Szeged. 1-366. Továbbá: *Károly Róbert király (H), 1317. november 27-én Temesváron kelt oklevelében mivel Bechey-i Imre mi", a Fejér m.-i Solk földet kérte, azt állítva, hogy az az örökös nélkül meghalt Andrásé volt, utasította a budai kápt.-t, hogy küldje ki emberét tanúságtételre, akinek jelenlétében Chepanus fia János királyi ember elvégzi a hj.-t, és abba Imre mr.-t beiktatta. Minderről a király írásbeli jelentést kért. D. in Temeswar, in domin. Adventus d., a. eiusdem 1317.* Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1315-1317. IV. kötet. 646. számú okirata. 246. oldal. In: KRISTÓ GYULA (Szerk.): Budapest-Szeged. 1-366.

KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC – MAROSI ERNŐ (Szerk.):

1988 *Károly Róbert emlékezete.* In: KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC – MAROSI ERNŐ (Szerk.): Alföldi Nyomda. Budapest. 1-253. + 68 oldal képmelléklet

MÁTYÁS FLÓRIÁN írói nevén MATTHIAS FLORIANUS

1883 *Historiae Hungariae Fontes Domestici. II. kötet.* Pécs.

NAGY IMRE (Szerk.):

1878 *Beke Bihar vármegye ispánja és bírótársai, 1302. június 4-én arra esetre ha Dózsa és társai ártatlanságukra nézve az esküt leteszik, Cosma comest ötvened magával egy napi fogságra ítélik.* Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 29. számú oklevele. 32-33. oldal. Valamint: *Károly Róbert 1307. szeptember 3-án Szőlős helységet Ugocsa vármegyében, Tamás comes fiának Bekének adományozta, figyelembe véve annak hűségét, és hogy két rokona is a harezmezön esett el.* Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 124. számú oklevele. 131-133. oldal. Továbbá: *Imre nagyváradi püspök előtt 1311. január 1-én Adon fia Ivánka és társai kinyilatkoztatták, hogy Kopoz nádor által a Dorogon és társán elkövetett hatalmaskodás nem az ő tanácsukra és biztatásukra történt.* Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 200. számú oklevele. 219-220. oldal. Illetve: *Károly Róbert a királyi nyergestartók birtokát hívének Debreczeni Dózsának adományozta 1311. szeptember 26-án.* Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 215. számú oklevele. 233-134. oldal. Illetve: *Károly Róbert király 1315. május 13-án Liptován kelt okmányában, Panad Arad vármegyei birtokot hívének Dózsának birtokába visszabocsátotta.* Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 344. számú oklevele. 380. oldal. Lásd még: *Károly Róbert király 1317. január 2-án Pethena fiának, a hűtlen Péternek, Strocsin, Kükemező, Nagy-Domása, Kis-Domása és Gereginye nevű birtokait az Ákos nemzetségből való Mychknek adományozta.* Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 372. számú oklevele. 411-413. oldal. Továbbá: *Károly Róbert király 1317. május 31-én, Temesváron Egyed fiainak Ivánnak és Simonnak hű szolgálatait a Szabolcs vármegyei Zoch nevű földtérrel és Spánthoua nevű láppal jutalmazta*

meg. Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 387. számú oklevele. 429-430. oldal. Valamint: *A jászai convent előtt 1317. június 15-én a Buchk nemzetségbeli Domokos és a szépsii polgárok bizonyos péderi birtokrész felett egyezsége léptek.* Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 390. számú oklevele. 433-435. oldal. Illetve: *A pécsi káptalan előtt Óvári Jakab fiai 1319. június 12-én Szederkény, Papd és Kovácsi faluknak János baranyai főispán által történő megvásárlása ellen tiltakoztak.* Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 470. számú oklevele. 520-523. oldal. Továbbá: *Fülöp szépesi és újvári főispán 1320. november 5-én Gönczben Bárca, Pere és Tusa nevű birtokokat Inachfia Donch és testvére valamint Miklós fia Lach között felosztani rendelte.* Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. kötet (1301–1321.). 527. számú oklevele. 583-585. oldal. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatalata. Budapest. 1-680.

1881

I. Károly király 1322-ben Temesváron kelt rendeletében egyfelől János fia Sámuel másfelől pedig Dózsa nádor és Lampert országbíró között Gyöngyös és egyéb birtokok miatt kialakult vitás ügyben őfensége úgy ítélkezett miszerint is az érintett birtokok kétharmada Sámuel két fiának, a föntmaradt rész pedig az országbírónak és a nádornak jutott. Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. kötet (1322–1332.). 27. számú oklevele. 28-35. oldal. Valamint: *Károly Róbert király 1322. július 28-án Újfalú nevű Sáros vármegyei birtokot, miután határát a szépesi káptalannal megjáratta, az Ákos nemzetségből való Mihály fiának Mychknek adományozta.* Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. kötet (1322–1332.). 30-as számú oklevele. 36-39. oldal. A hivatkozott műben lásd még: *Károly Róbert 1324. március. 23-án a hűtlen Csák fiának Jánosnak Ecseg nevű várát és több birtokát Horsundorfer Ulvengnek adományozta.* Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus

Andegavensis. II. kötet (1322–1332.). 105-ös számú oklevele. 115-117. oldal. Valamint: *Károly Róbert hívét Gerendi Péter fiát Miklóst 1324. április 7-én az ország főbíráinak hatósága alól fölmentette.* Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. kötet (1322–1332.). 112-es számú oklevele. 124-126. oldal. Továbbá: *Károly Róbert király 1324. április 27-én a hűtlenségbe esett Gut-Keled nemzetségbeli Lothardfi Dénes fiának Jarumpna nevű Valkó vármegyei birtokát Gergely fiának Miklósnak adományozta.* Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. kötet (1322–1332.). 114-es számú oklevele. 127-130. oldal. Illetve: *Károly Róbert Visegrádon 1324. október 31-én Bereczk fiának Jánosnak – a Báthoryak ősének –, s még másoknak is megkegyelmezett, az ország fő és alsóbb bíróságait pedig utasította, hogy felettük semminemű kártétel miatt ne ítéelkezzenek.* Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. kötet (1322–1332.). 150-es számú oklevele. 165-166. oldal. Lásd még: *A Cyne Péter és fiai által Olasziban gyakorolt vámjogot Károly Róbert király 1325. október 12-én kelt okmányában megszüntette, és annak Székelyhidon való gyakorlásában Durugfi Péter fiait erősítette meg.* Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. kötet (1322–1332.). 198-as számú oklevele. 216-219. oldal. Továbbá: *Károly Róbert király 1326. november 23-án Dobrova birtokról szóló adománylevelét Pánki Péter fiai részére jeles alakban megerősítette.* Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. kötet (1322–1332.). 242. számú oklevele. 263-264. oldal. Valamint: *A pozsonyi káptalan előtt 1329. május 1-én Kenéz comes özvegye és fiai Dudvágszeg és Anya nevű birtokaikat Orros Péter pozsonyi várnagynak örökítették.* Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. kötet (1322–1332.). 352. számú oklevele. 403-404. oldal. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatalata. Budapest. 1-668.

1883 *Károly Róbert király 1334. március 13-án, Visegrádon a Gutkeled nemzetségből származott Bereczk fiainak hűségük jutalmául megenged-*

te, hogy az ecsedi lápon várat építhessenek, és azt Hűségnek nevezhessék. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. III. kötet (1333–1339.). 48. számú oklevele. 60-61. oldal. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatalata. Budapest. 1-652.

- 1884 *Pál országbíró 1344. június 11-én, Visegrádon utasította az Egri káptalant, hogy a Boksa nemzetségből való Tamás fia László fiai által a Thekele nemzetségből való Uzfi János szent-györgyi nemesnek leány negyedi illetősége fejében adott Boscha nevű Zemplén vármegyei birtok egy negyed részét Franchik fia Péter és Miklós fia György mint szintén Boksa nemzetségbeliek kiváltani szándékoztak, annak értékét becsű útján állapították meg.* Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. IV. kötet (1340–1346.). 256. számú oklevele. 423-426. oldal. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatalata. Budapest. 1-682.

NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ (Szerk.):

- 1871 *Hortobágyon 1285-ben IV. László király előtt Lóránt erdélyi vajda és szolnoki főispán, István mester szatmári főispán és Jakab mester, Gáborjánmonostor nevű birtokot tartozékaival együtt, rokonuknak Roffoin bánnak engedték át.* A zichy és vásonkeői gróf Zichy család idősebb ágának okmánytára. I. kötet. 66. számú oklevél, 63. oldal. továbbá *A váradi convent 1297-ben bizonyította, hogy Gug, Egyed és Pál, Zam nevű birtokukat, 100 ezüst márkáért Debreczeni Dósa mesternek eladták.* A zichy és vásonkeői gróf Zichy család idősebb ágának okmánytára. I. kötet. 88. számú oklevél, 100. oldal, valamint *I. Károly király előtt Rafael bán, 1311-ben több Bihar vármegyei falut Dózsa rokonának ajándékozta.* A zichy és vásonkeői gróf Zichy család idősebb ágának okmánytára. I. kötet. 159. számú oklevél, 132-133. oldal. Illetve: *I. Károly király, Dózsa erdélyi vajda és szolnoki főispán részére 1319-ben átíratta és megerősítette az újvári vár és tartozékainak donációjára vonatkozó adománylevelét.* A zichy és vá-

- sonkeői gróf Zichy család idősebb ágának okmánytára. I. kötet. 198. számú oklevél, 171-174. oldal. Továbbá: *I. Károly király, 1324-ben Ivánnak és Simonnak kérelmére Bankegyház birtok adományozásáról 1317. évben kelt okmányát átírta és megerősítette.* A zichy és vászonkeői gróf Zichy család idősebb ágának okmánytára. I. kötet. 278. számú oklevél, 250-251. oldal, Gróf Zichy Károly ez idő szerinti senior áldozatkészségéből közli a Magyar Történelmi Társulat. Pesten. 1-632.
- 1872 *Az egri káptalan 1343-ban Zámmonostor falut két egyenlő részre osztotta, az egyikbe János nógrádi esperest és Lőrinczet, mégis Eösi István fiait és Goghot, a másikba pedig Dósa nádor fiait: Jakabot és Pált iktatta be.* A zichy és vászonkeői gróf Zichy család idősebb ágának okmánytára. II. kötet. 40. számú oklevél, 56-59. oldal. Gróf Zichy Károly ez idő szerinti senior áldozatkészségéből közli a Magyar Történelmi Társulat. Pesten. 1-648.

PÓR ANTAL

- 1888 *Trencsényi Csák Máté 1260-1321.* In: SZILÁGYI SÁNDOR (Szerk.): MÉHNER VILMOS kiadása. Budapest 1-170. Legutóbb megjelent: Csák Máté, in: Magyar Történelmi életrajzok – Arcanum Digitéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kiadó, 2004.

SMIČIKLAS., TADIJA (Szerk.):

- 1910 *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. Svezak VIII. Diplomata Annorum 1301-1320.* In: SMIČIKLAS., TADIJA (Szerk.): Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. Zagreb. 1-682.

SZABÓ KÁROLY

- 1988 *Kun László.* MÉHNER VILMOS kiadásában 1886-ban megjelent könyv reprint kiadása. In: BEDŐ GYÖRGY és KÁLLAY ISTVÁN (Szerk.): Maecenas Könyvkiadó Budapest 1-192.

SZENDREY ISTVÁN (Szerk.):

- 1984 *Debrecen története. I. kötet. A kezdetektől 1693-ig.* In: SZENDREY ISTVÁN (Szerk.): Kiadja Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Debrecen. 1-689.

SZENTPÉTERY IMRE

- 1961 *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II. kötet. 2-3. füzet. 1272-1290.* Regesta regum stripis Arpadianae critico diplomatica. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9. A könyvben 3348. számmal jelölték IV. László király 1285. január 1-re keltezhető oklevelét a 348. oldalon. In: BORSA IMRE (Szerk.): Akadémiai Kiadó Budapest. 1-528.

THEINER., AUGUSTIN

- 1859 *Vetera Monumenta Historica Hungariam sacram illustrantia maximam vetera partem nendum edita ex tabularis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita I.*

WENZEL GUSZTÁV

- 1873 *III. Endre király 1300-ban kelt oklevelében megerősítette István alországbirónak, Rofoyb bán és János fia László között bizonyos károsítások tárgyában hozott ítéletét.* Codex Diplom. Arpadianus Continatus. Árpádkori új okmánytár. X. kötet. 244. számú oklevél, 371-372. oldal, továbbá: *István comes alországbiró 1300-ból ránk maradt azon károsításokat tárgyaló ítéletlevele, amelyeket János fia László, Rofeyb bán ellenében elkövetett.* Codex Diplom. Arpadianus Continatus. Árpádkori új okmánytár. X. kötet. 252. számú oklevél. 379-380. oldal. Kiadja Magyar Tudományos Akadémia. EGGENBERGER FERDINÁND M. Akadémiai Könyvtárosnál. Budapest. 1-468.
- 1874 *IV. László királynak 1279-ben kelt Kanyi Tamás hűtlensége miatt a királyra visszaszállott javakat tárgyaló dokumentuma, amelyeket aztán*

Barnabás fiai, Tamás comes és János mester számára adományozott.
Codex Diplom. Arpadianus Continatus. Árpádkori új okmánytár. XII.
kötet. 212. számú oklevél. 250-253. oldal. Kiadja Magyar Tudományos
Akadémia. EGGENBERGER FERDINÁND M. Akadémiai Könyvtárusnál.
Budapest. 1-708.

ZOLTAI LAJOS

1938

Debreceni halmok, hegyek. Városi Nyomda Debrecen. 1-57.

